

KVINNER I LANDBRUKET

BIDRAG TIL MATSIKKERHET, HELSE OG
NÆRINGSUTVIKLING I UTVIKLINGSLAND

UTVIKLINGSFONDET

UTGITT AV UTVIKLINGSFONDET 2016

Forfatter: Elisabeth Fosseli Olsen er sosialantropolog og har 17 års erfaring med forskning, konsulentvirksomhet og evalueringsarbeid. Hun er ekspert på kjønsspørsmål og har jobbet flere år som Programme Director for Gender i International Law and Policy Institute. Hun har solid erfaring med evalueringer og undersøkelser av bistandsprosjekter og organisasjoner og har jobbet i en rekke utviklingsland.

Redaktør: Anders Strømsodd Hosar

Ansvarlig redaktør: Kari Helene Partapuoli

Om Utviklingsfondet: Utviklingsfondet er en miljø- og utviklingsorganisasjon som støtter fattige bønder i deres egen kamp for en bedre hverdag. Hvert år når vi mer enn en halv million mennesker i Afrika, Asia og Mellom-Amerika.

Denne rapporten er basert på forskning finansiert delvis av Bill & Melinda Gates Foundation. Analyser, funn og konklusjoner i rapporten står for forfatternes egen regning, og reflekterer ikke nødvendigvis Bill & Melinda Gates Foundations syn.

All informasjon og analyser står for forfatternes egen regning, og representerer ikke nødvendigvis Utviklingsfondets syn.

Design: Jenny Jordahl, Differ Media

Foto: s4 Julie Lunde Lillesæter, alle andre foto Elisabeth Fosseli Olsen

ISBN: 9788291923789 (trykk)

ISBN: 9788291923796 (digital)

www.utviklingsfondet.no

Print: GRØSET™

KVINNER I LANDBRUKET

BIDRAG TIL MATSIKKERHET,
HELSE OG NÆRINGSUTVIKLING
I UTVIKLINGSLAND

UTVIKLINGSFONDET

LIKESTILLING ER EN NØKKELE TIL MATSIKKERHET

KARI HELENE PARTAPUOLI
DAGLIG LEDER, UTVIKLINGSFONDET

Kvinner er viktige matprodusenter i utviklingsland og produserer mye av maten som spises. Kvinner står for over halvparten av arbeidsbyrden i landbruket, men har gjennomgående dårligere vilkår enn menn til å drive landbruk. Det resulterer i at selv om kvinnene jobber mer enn menn, har de gjennomsnittlig lavere avlinger og tjener mindre penger på det de produserer. FNs organisasjon for mat og ernæring (FAO) har beregnet at dersom kvinner fikk de samme mulighetene i landbruket som menn, ville antallet som sulter i verden reduseres med 100-150 millioner. Når kvinner får lik tilgang på innsatsfaktorer, slik som teknologi, gjødsel, såfrø, markeder og kapital får det også store effekter på den økonomiske veksten i utviklingsland. Med andre ord er likestilling avgjørende for fattigdomsreduksjon, matsikkerhet, ernæring og økonomisk utvikling. Et likestilt landbruk er en nøkkel for å bekjempe både sult og fattigdom.

Samtidig er kjønnsgapet i landbruket et spørsmål om rettigheter. Forskjellsbehandlingen mellom kjønnene er et resultat av manglende anerkjennelse av kvinners rettigheter og samfunnsbidrag, og har store konsekvenser for verdens kvinner. Kvinner er overrepresentert blant verdens fattige, blant feilernærte, analfabeter, landløse og kommer også dårlig ut i en rekke andre statistikker. Studier viser at i land hvor kvinner ikke kontrollerer eget landbruksområde er i gjennomsnitt 60 % av barna feilernærte.

Klimaendringer er en stor utfordring for dagens landbruk og matproduksjon. Konsekvensene av klimaendringene i landbruket rammer kvinner og menn ulikt. Kvinner rammes hardere enn menn, og de rammes på andre områder enn menn. Kvinner har for eksempel et omsorgsansvar som gjør at de er mindre mobile og har vanskeligere for å flytte på seg

under flom, ekstrem tørke eller andre naturkatastrofer. Kvinner er ofte også ansvarlige for å produsere mat til familien, og dette ansvaret blir vanskelig å oppfylle når ekstremvær ødelegger avlingene. Kvinner må derfor få tilgang til kunnskap om klimatilpasset landbruk og varslingsystemer om hvordan været vil påvirke livsgrunnlaget deres, slik at de har en mulighet til å forberede seg og stå bedre rustet i møte med klimaendringene.

Likestilling, fattigdom, sult og klimaendringer er fenomener som henger sammen og påvirker hverandre gjensidig. Vi trenger derfor løsninger og incentiver som tar hensyn til kjønnsroller og kvinners situasjon i landbruket. Kvinners rettigheter må anerkjennes og kvinner og menn må delta på like fot også i landbruket hvis vi skal bekjempe sult og fattigdom. Kjønnsperspektivet må derfor inkluderes i all bistand rettet mot landbruket generelt og småbrukere spesielt.

I rapportens del 3 kommer vi med ni anbefalinger for hvordan bistanden i større grad kan styrke kvinners rettigheter og føre til likestilling i landbruket

1. **Kvinneperspektiver i alle prosjekter**
2. **Inkluder menn i likestillingsarbeidet**
3. **Organisering av kvinner**
4. **Styrk kvinners eiendomsrettigheter**
5. **Kvinner trenger tilgang på kreditt**
6. **Sats på kvinnelige veiledere**
7. **Lokalt språk er viktig**
8. **Reduser kvinners arbeidsbyrde**
9. **Invester i kvinner**

INNHold

Forord.....	4
UTFORDRINGER VED DAGENS MATPRODUKSJON	6
Fattigdom og sult.....	6
Kvinner rammes hardest av klimaendringer	8
Behov for bærekraftig landbruk	9
DEL 1: KVINNER SOM MATPRODUSENTER.....	11
Småbøndenes bidrag i fatigdomsbekjempelsen.....	12
Kvinnelige småbønder er avgjørende for verdens matsikkerhet.....	14
Kvinner kunnskap er viktig for framtidens landbruk.....	15
Kvinner ansvar for familiens ernæring og helse	16
Kvinner og jenter rammes hardere av sult.....	20
Favorisering av menn svekker matsikkerheten i Sør.....	22
Menn kontrollerer og eier landet	22
Menn har lettere tilgang til innsatsfaktorer	24
Likestilling i landbrukssektoren er nøkkelen til matsikkerhet.....	26
Kjønnsrollemønstre og behov for endring	26
Kvinner må styrkes, menn må inkluderes	30
DEL 2: KVINNELIGE SMÅBØNDER SOM NÆRINGSLIVSAKTØRER	33
Potensialet for økonomisk vekst.....	34
Overgang til kommersielle markeder gjennom sikringskost	34
Utfordringer knyttet til kommersialisering.....	35
Tilgang til markeder	36
Tilgang til kapital	38
Lik tilgang til alle innsatsfaktorer.....	39
Kvinnegrupper som springbrett for kommersialisering	40
DEL 3: HVORDAN KAN NORGE BIDRA?	43
Kilder.....	47

UTFORDRINGER VED DAGENS MATPRODUKSJON

FATTIGDOM OG SULT

Selv om antall sultende og underernærte går ned i verden i dag er det fortsatt ca 795 millioner mennesker som sultar. 98% av de sultende bor i utviklingsland, og den høyeste prosentandelen finner vi i Afrika sør for Sahara.¹

Fattigdom er den viktigste årsaken til usikker tilgang på mat. De fleste familiene i det rurale Afrika produserer maten selv, enten i samarbeid med andre småbønder, eller på egenhånd. 80% av verdens befolkning lever for mindre enn 10\$ om dagen.² Det sier seg selv at dette gir store utfordringer til å kunne kjøpe mat, eller til å få tilgang til ressurser som er nødvendig for å kunne dyrke mat.

Selv om småbøndene jobber hardt for å få maten på bordet, er de allikevel sårbare. De har få midler til å beskytte seg mot «dårlige år» eller klimaendringer. De har få ressurser til å hjelpe dem i produksjonen og bruker ofte hjemmesnekrete redskaper til kultivering, selv på store landområder som drives av kooperativer. Mye mat går tapt på åkeren før innhøstingen og fraværet av infrastruktur og teknologi gjør det vanskelig å oppbevare mat over tid. Dette gjør det vanskelig å lagre mat og derav skape reserver til tider hvor det ikke kan høstes daglig fra eget landbruk. Den begrensede markedstilgangen for de rurale småbøndene gjør det i tillegg vanskelig å tjene penger på matvareproduksjonen.

Fattigdom på landsbygda bidrar ikke bare til menneskelig lidelse, men også til nedbrytning og utarming av naturressursene, primært fordi produksjonen ofte er ineffektiv og enfoldig.³ Kvaliteten på jorden er også en faktor som gir utslag på produksjonskapasiteten. Dårlig jordkvalitet, koblet med begrenset dyrkingsareal og manglende tilgang til vanningsystemer, er faktisk noen av de viktigste årsakene til at småbønder i utviklingsland sliter med å dyrke nok næringsrik mat.⁴

I tillegg er manglende utdanning og manglende veiledning i landbruksfaglige spørsmål en utfordring for småbøndene. Kunnskap om landbruksteknikker går fra generasjon til

generasjon, noe som gjør at det er vanskelig å tilpasse seg endringer i landbruket. Dette, koblet med manglende tilgang til kapital og såfrø, gjør at småbøndene ofte benytter få matplanter i landbruket. Avlingene blir dermed sårbare for sykdom og tørke.

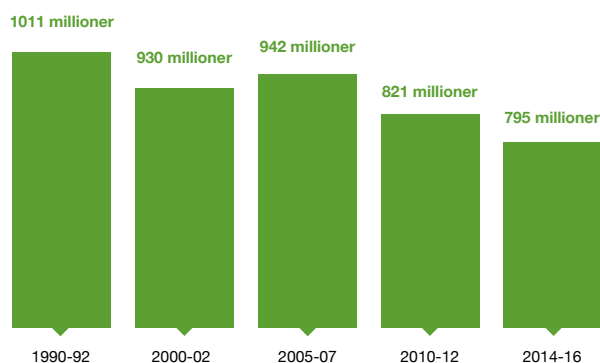
Fattige bønder har også store utfordringer med å få tilgang til jordområder. Dette gjelder spesielt kvinner. På landsbygda i Afrika er det vanlig at kvinners åkre ligger flere kilometer fra husholdet og landsbyen. Kvinnelige småbønder må gå flere kilometer daglig, med småbarn på ryggen og i stekende sol, for å kunne ta seg til åkeren og se til avlingene sine. Mange av kvinnene opplever også at det er farefullt å ta seg til åkeren, enten på grunn av dyr i nærheten, eller på grunn av fare for overgrep eller farlig trafikk på veiene.

Utfordringene til småbøndene i utviklingsland er med andre ord alvorlige, sammensatte og tett knyttet opp mot fattigdom. Småbøndenes hverdag er krevende og preges av mye motgang. Samtidig er verden avhengig av at småbøndene klarer å produsere maten som skal fortæres i utviklingsland.⁵ Hva som skjer når de ikke lykkes i produsere nok mat ser vi resultatet av hver dag, det gir under- og feilernæring for verdens fattige.

Antall personer som sultar:

(Kilde: FAO 2015)

¹ FNs organisasjon for ernæring og landbruk, FAO (2015)

² Shaohua, C. and Ravallion, R. (2008)

³ CCAFS report (2012)

⁴ CARE and Food Tank (2015)

⁵ IFAD (2015)

“Vi har store problemer med såfrøene våre. Generelt har de dårlig kvalitet, fordi vi ikke har råd til å kjøpe de beste. Potetene som vi dyrker her er også mindre enn det vi finner andre steder i denne regionen. Dette skyldes mange ting, men jorden her er ikke noe god til å dyrke poteter. Dessuten mangler vi gjødsel til å styrke produksjonen vår”

KVINNER RAMMES HARDEST AV KLIMAENDRINGER

Klimaendringer er en annen stor utfordring ved dagens landbruk og matproduksjon. FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) har påpekt at det er nettopp småbøndene i Afrika sør for Sahara som er mest sårbare for disse endringene, da et fåtall av disse er i stand til å tilpasse seg klimaendringene.⁶ Endringer i temperatur og nedbør, økt flom og tørke vil komme i tillegg til problemene de fattige allerede sliter med. Fattige mennesker er svært sårbare for selv små endringer. Selv en liten reduksjon i avlingene vil gjøre at mange sulter.

I løpet av de siste 30 årene har en rekke områder – spesielt i utviklingsland – blitt preget av klimaendringer som har gitt mer ekstremvær, økende temperatur og endring i sesongene. De viktigste konsekvensene er dårligere vekstforhold og en reduksjon av artsmangfoldet.⁷ Lokal kunnskap om regnsesonger og årstider har også blitt utfordret og været er ikke slik det pleide å være.⁸ Småbøndene forsøker å tilpasse seg endringene, men sliter med å få tilgang til informasjon om hva klimaendringene innebærer for deres region, og hvordan det påvirker deres vilkår for å drive landbruk.

Konsekvensene av klimaendringene i landbruket rammer kvinner og menn ulikt. Kvinner rammes hardere enn menn, og de rammes på andre områder enn menn.⁹ Kvinner har for eksempel et omsorgsansvar som gjør at de er mindre mobile når det er behov for flukt under flom, eller andre naturkatastrofer. Kvinner er også oftere ansvarlige for å produsere mat til familien, og dette ansvaret blir vanskelig å oppfylle når tørken inntreffer i åkeren. Kvinner må derfor få tilgang til informasjon om hvordan klimaendringene vil påvirke livsgrunnlaget deres, slik at de har en mulighet til å tilpasse seg.

Kvinnelige småbønder på den afrikanske landsbygda er imidlertid godt plassert for å kunne håndtere klimaendringene, blant annet fordi de innehar rollen, og derav kunnskapen, om å spare, bytte og selge såfrø – en praksis som i uminnelige tider har vært helt sentral for å avle frem matplanter med ønskede egenskaper og for å styrke mangfoldet av vekster.¹⁰ Ettersom kjønnsperspektivet ofte uteblir i diskusjoner om disse temaene, blir imidlertid kvinnes viktige bidrag til å håndtere klimaendringene oversett. Det er helt essensielt at kvinner får delta i utviklingen av plantesorter som tåler de ustabile værtypene som er i ferd med å bli den nye normalen.

I fjor mottok vi en del nye grønnsaksfrø. Vi forsøkte derfor å identifisere flere potensielle steder for å dyrke såfrøene, men alle stedene manglet tilgang til vann. Elven er 8,5 kilometer fra landsbyen og det er ingen veier som går dit. Vi har derfor bestemt oss for å heller produsere andre avlinger som gjør det mulig å dyrke nærmere her vi bor. Vi bruker vannpumpen til å vanne og har muligheten til å lagre varene ved husene våre. Men det er klart, da blir det til at vi fortsetter med mais og poteter. Vi skulle så veldig gjerne ha dyrket andre grønnsaker også

6 FAO (2011)

7 Care and Food Tank (2015)

8 CARE and Food Tank (2015)

9 UN Women Fact Sheet

10 African Biodiversity Network and The Gaia Foundation (2015)

BEHOV FOR BÆREKRAFTIG LANDBRUK

Det er en bred enighet om at det må være en produksjonsøkning til for å klare å føde den stadig voksende befolkningen i verden. For å ha nok mat til et stigende antall mennesker, der en større gruppe i tillegg vil gå fra enkle, plantedominerte dietter til et mer variert matforbruk med grønnsaker, frukt, meieriprodukter og kjøtt, må verdens matproduksjon, ifølge FAO, øke med 60%.¹¹

Samtidig er det et økende press på verdens økosystemer og naturressurser. FNs miljøprogram hevder at verdens matproduksjon kan bli redusert med opptil 25% innen 2050 som følge av negative miljømessige påvirkninger.¹² Flertallet av verdens fattige er bosatt i rurale områder i utviklingsland. Majoriteten av disse er bønder og er avhengige av jorda for å få mat på bordet. For de fattigste landene er derfor økt produksjon i landbruket en sentral forutsetning for å redusere sult og fattigdom. Hvis dette skal realiseres gjennom storskala industrielt landbruk, som preges av monokulturer, sprøytemidler, overforbruk av vann og tunge maskiner, vil det imidlertid forårsake enorme miljøproblemer. I tillegg er manglende bærekraftig landbruk som sådan et stort problem. For eksempel kan feil bruk av landbruksteknikker medføre utvasking av næringsstoffer og erosjon. Dette vil gjøre jorda mindre fruktbar og dermed gi dårligere avlinger på sikt.

Bærekraftighet må derfor være et nøkkelord når det gjelder utvikling av landbruk for verdens fattige. I tillegg er det viktig å innse at landbruk foregår på ulike måter, avhengig av natur, geografi og kultur. Kunnskap om mat som er tilgjengelig i naturen, sammensetning av tilgjengelig mat for god ernæring, samt tilstedeværelse av medisinske planter er lokal kunnskap som ivaretas og benyttes gjennom tradisjonelle praksiser og kunnskapssystemer. Det eksisterer dermed et mangfold av kunnskap og teknikker for landbruk- og matproduksjon. Småskala drift, med bærekraftige produksjonsmetoder, bør derfor inngå i framtidens effektivisering av landbruket.¹³

«For de fattigste landene er økt produksjon i landbruket en sentral forutsetning for å redusere sult og fattigdom.»

¹¹ FAO (2015)

¹² Nellemann, C. E et al. (2010)

¹³ Beverly D. et al (2009)

DEL 1

**KVINNER SOM
MATPRODUSENTER**

SMÅBØNDENES BIDRAG I FATTIGDOMSBEKJEMPELSEN

Det moderne landbruket har på mange måter vært en suksesshistorie som har gitt optimisme også for fattige land. Effektiviseringen av matproduksjonen har bidratt til å skaffe mat til 4 milliarder flere mennesker enn for 50 år siden. Denne effektiviseringen har funnet sted gjennom blant annet bedre tilgang til produktivitetsfremmende innsatsfaktorer, investeringer i ulike former for infrastruktur og bedre politiske rammebetingelser.¹⁴

Som følge av denne suksessen har det også vært en stor iver etter å effektivisere landbruket i utviklingsland. Det har vært tenkt at suksessen fra vestlige land kan reproduseres i utviklingsøkonomiene ved å bruke de samme virkemidlene. I de siste tiår har det derfor vært mange forsøkt på å bygge opp industrielle og moderne landbruk i utviklingsland. Men disse forsøkene har også hatt sine klare begrensninger, tatt i betraktning at landbruket har vært nedprioritert i den norske og internasjonale bistanden. Kun 5% av den internasjonale bistanden, og ca 3% av den norske bistanden, har gått til forbedring av landbruket i utviklingsland de siste årene.¹⁵ Denne nedprioriteringen av landbruket er oppsiktsvekkende tatt i betraktning at 70% av verdens fattige bor på landsbygda hvor landbruk er den viktigste kilden til inntekt og sysselsetting.¹⁶ Det er også oppsiktsvekkende tatt i betraktning viktigheten sektoren har i forhold til matsikkerhet, helse og næringsutvikling for verdens fattigste.

En annen viktig årsak til de manglende resultatene i landbrukssektoren, er fraværet av kultursensitivitet og lokal kompetanse rundt prosjektene. Som i andre typer bistandsprosjekter, har bistandsaktørene innen landbruksektoren erfart at suksesser i moderne samfunn ikke nødvendigvis kan gjentas og pådyttes samfunn i Sør. Natur, historie, politiske systemer og økonomiske rammevilkår er svært forskjellige. Det er også forskjeller på sosiale og kulturelle verdier, oppfatninger og kunnskap. Insentiver og prosjekter som har til formål å forbedre og effektivisere landbruket i utviklingsland må derfor ta utgangspunkt i, og ta hensyn til, disse forskjellene.

En av de største problemene i effektiviserings-iveren har vært at de fattige småbøndene på landsbygda hverken har blitt lyttet til, sett eller hørt. Fokuset har vært på storbøndene

i urbane områder og effektivisering av deres produksjoner, med hjelp fra internasjonale og nasjonale aktører og investorer. Dette bildet er imidlertid i ferd med å snu. Myndigheter i utviklingsland, sivilt samfunn og det internasjonale donormiljøet innser at småbønder i rurale landsbyer er potensielle bidragsyttere til både fattigdomsreduksjon, matsikkerhet, men også til økonomisk vekst.¹⁷ Spørsmålet mange stiller i dag er derfor hvordan myndigheter, organisasjoner og donorer kan bidra til at kommersielle investeringer og landbruksmarkeder også skaper nytte for kvinnelige og mannlige småbrukere.¹⁸

Dette taktskiftet er ikke tilfeldig. Om lag 795 millioner mennesker sulter fremdeles i verden i dag. Majoriteten av disse bor på landsbygda og de er småbønder. Rundt 2,5 milliarder mennesker er involvert i småskalalandbruk på full- eller deltid i verden. Disse småbøndene driver 500 millioner smågårder.¹⁹ Landbruket er den sektoren som sysselsetter flest mennesker i utviklingsland, både gjennom lønnet og ulønnet arbeid. Hvis vilkårene for småbøndene endres, vil det ha enorme positive potensialer for fattigdomsbekjempelse i verden i dag. Forskning viser blant annet at for hver økning i avlinger på 10%, er det 7% reduksjon i fattigdom i Afrika og 5% i Asia.²⁰

Å forbedre landbrukssektoren, spesielt i Afrika sør for Sahara, har derfor fått et helt sentralt fokus i dag.²¹ Det enes om at småbønder, under de rette forholdene og med målrettet og klok støtte, kan være med på å skape en ny bærekraftig landbruksrevolusjon. Dette innebærer at de fattige selv må få mulighet til å løfte seg selv og sine familier ut av fattigdommen. Deres tradisjonelle kunnskap om landbruket må tas i bruk, samtidig som de får bedre tilgang til innsatsfaktorer. I denne sammenheng har moderne forskningsbasert agronomisk kunnskap vist seg å være en av de viktigste faktorene. Denne kunnskapen benyttes til opplæring og veiledning i bærekraftig landbruk for småbrukere i Sør. FN hevder at en slik satsning kunne bidra til fattigdomsbekjempelse for en milliard mennesker på vår klode.

14 Vagstad, N. og Haug, R. (2015)

15 OECD, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=58192>

16 Verdensbanken, <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

17 Forsythe, L. et al. (2016), Kydd, J. (2002) og Shapard, A. (2007)

18 Volrey, B., Cotula, L. og Chan, M.-K. (2012)

19 Dybdal, S. E. (2015)

20 IFAD (2013)

21 Forsythe, L. et al. (2016)

Kvinner får jevnt over avlinger som er 20-30% lavere enn mennenes avlinger. De fleste studier konkluderer imidlertid med at kvinner hadde oppnådd like store avlinger som menn om de hadde hatt den samme tilgangen til produktive ressurser. Det ville gitt bedre matsikkerhet og færre som sultet verden over.

Kvinner har **20-30%** lavere avlinger enn menn. Dette skyldes i hovedsak ulik tilgang på ressurser.

Dersom tilgangen til ressurser var jevnt fordelt mellom kvinner og menn ville utviklingslandenes avlinger økt med

2,5-4%

En slik økning i avlingene kunne redusert antallet sultne i verden med **100-150 millioner.**

Kilde: FAO <http://www.fao.org/gender/infographic/>

KVINNELIGE SMÅBØNDER ER AVGJØRENDE FOR VERDENS MATSIKKERHET

Matsikkerhet vil si å ha tilgang til nok, næringsrik mat som både møter menneskers behov og preferanser. Kort sagt betyr matsikkerhet at mennesker kan leve aktive og sunne liv.²² Det er imidlertid en lang vei å gå før verdens fattige kan oppleve matsikkerhet. Å «Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk» har derfor blitt besluttet som mål nummer 2 i de nye bærekraftmålene, besluttet av FN i 2015 og vedtatt som agenda fram mot 2030 for alle de 193 landene som har signert avtalen.

Kvinner er helt avgjørende for matproduksjon og dermed matsikkerheten i utviklingsland. Oppimot 79% av verdens kvinner som driver med økonomisk aktivitet bruker sine arbeidstimer til å produsere mat gjennom landbruket.²³ Kvinner står for halvparten av verdens matvareproduksjon. Den viktigste forklaringen på kvinners sentrale posisjon i matproduksjonen finner vi i kjønnsrollemønstrene. Kvinner har ofte ansvar for å produsere avlinger som gir mat til familien, mens menn er ansvarlige for produksjon av avlinger som selges og eksporteres på markedet. Kvinner produserer dermed i liten grad avlinger rettet mot salg og eksport, men er selvbergende bønder, med ansvar for husholdets matkonsum.

Selv om kvinner er helt avgjørende for matproduksjonen i utviklingsland, har de dårligere vilkår enn menn til å drive landbruk. Kvinner har mindre tilgang til og kontroll over både innsatsfaktorer og jordstykkene de produserer på. Også handlingsplaner, strategier og insentiver om har som målsetting å øke matsikkerheten og matproduksjon viser seg ofte å enten undervurdere, eller totalt ignorere, kvinners roller i landbruket.²⁴ Dette går ikke bare ut over kvinnene selv, men også deres barn, ektemenn og øvrige familiemedlemmer i tillegg til at det reduserer samfunnets tilgang på mat. Dette bildet kan imidlertid snus. En nylig studie viser for eksempel at så mange som 238.000 mennesker i Malawi,

ARBEIDSFORDELING MELLOM KJØNNENE

- I Niassa provinsen i det nordlige Mosambik livnærer de fleste seg som småbønder. Menn og kvinner dyrker på felles åkre, men det er en klar fordeling av arbeidsoppgavene mellom dem. Mennene er ansvarlig for å peke ut jordområdet som egner seg for landbruk. Mennene klargjør deretter området ved å fjerne røtter, planter og ugress, slik at åkeren er klar til å dyrkes. Kvinnen tar deretter over arbeidet og er ansvarlig for å så frøene, kultivere åkeren, samt foreta innhøstingen når avlingene er klare.

²² UN World Food Summit (1996)

²³ Samuel S. M. et al. (2014)

²⁴ Mabundza, R. et al. (2014)

75%

Andelen av kvinners arbeid i utviklingsland som inngår i den uformelle sektoren, uten beskyttelse av lover.

24%

Det gjennomsnittlige lønnsgapet mellom kvinner og menn.

24 x

Hvor mye mer tid kvinner bruker enn menn på ubetalt omsorgs- og husarbeid.

(Kilde: UN Women)

80.000 i Tanzania og 119.000 i Uganda potensielt kan kjempe seg ut fattigdom hvis kvinnelige småbønder får de samme rettighetene og muligheter som mannlige småbønder.²⁵ Dette studiet tar kun for seg de tre nevnte landene i Øst-Afrika, men det er stor grunn til å tro at de samme resultatene kan oppnås i andre utviklingsøkonomier – spesielt i Afrika. Andre estimer har vist at landbruksproduksjonen i verden ville ha økt med 20% hvis kvinner fikk samme tilgang til produksjonsressurser som menn.²⁶ Dette kunne ha redusert antall sultne mennesker i verden med 12 – 17%.²⁷

KVINNERS KUNNSKAP ER VIKTIG FOR FRAMTIDENS LANDBRUK

Ikke bare er kvinner sentrale for å oppfylle familiens behov for ernæring, helse og omsorg. De har også hovedansvaret for matproduksjonen til familien. Det sier seg selv at kvinner innehar viktig kunnskap og dyrebare erfaring om utfordringer og muligheter for å ivareta familiens helse, samt sikre overlevelse og verdighet. Hvis planstyrte endringsprosesser søker å forbedre livsvilkårene til verdens fattigste er det derfor helt essensielt at kvinners erfaringer og kunnskap inkluderes i disse prosessene.

Selv om tradisjonelle frøsorter er svært viktige for småbrukere i landbrukssektoren, må det også utvikles plantesorter og planteteknikker som er tilpasset ulike klimatiske forhold, og som er robuste i møtet med klimaendringer. En slik utvikling er avhengig av at bøndene selv er aktive deltakere i utviklingen av landbruket generelt og av frøsorter spesielt. Kvinner har utviklet faglig kunnskap og teknikker – basert på deres roller i landbruket – for lokal landbruks- og matproduksjon. Spesielt viktig i denne sammenheng er deres sentrale rolle i såfrøsyklusen; fra utvalg, renhold, lagring og identifisering av hvilke frø som skal plantes i de ulike sesongene. De bruker et bredt spekter av kriterier som evne til å motstå tørke og flom, ernæring og smak når de velger ut såfrø. Gjennom kontinuerlig bruk og utprøving opparbeider de seg kunnskap om miljømessige belastninger, skadedyr og sykdommer, samt egenskaper ved frøene og tilpasningsdyktighet til klimaendringer.²⁸ Hvis kvinners kunnskap om kultivering, bearbeiding og lagring av næringsrik og lokalt tilpassede avlinger blir tatt på alvor, og hvis kvinner får den bistanden de trenger, kan denne kunnskapen bidra at kvinner blir innovative ledere i framtidens bærekraftig landbruk.²⁹

²⁵ FAO (2010a)

²⁶ Gender and Climate Change, Capacity development series, Gender, agriculture, and food security, United Nations Development Programme, (2012)

²⁷ FAO, <http://www.fao.org/gender/infographic/en/>

²⁸ CARE and Food Tank (2015)

²⁹ CARE and Food Tank ibid

Tilgang til veiledning og opplæring

På grunn av kulturelt betingede holdninger, diskriminering og mangel på anerkjennelse for deres rolle i matproduksjonen har kvinner begrenset eller ingen tilgang til opplæring i bruk av ny teknologi og nye plantesorter. Kvinner mottar bare 5% av den totale praktiske opplæringen som rettes mot bønder i 97 land.

Bare 15% av de som gir slik praktisk landbruksopplæring verden over er kvinner.

Bare 10% av den totale bistanden til landbruk, skogbruk og fiske går til kvinner.

Kvinner mottar bare **5%** av den totale praktiske opplæringen som rettes mot bønder i 97 land.

Bare 15%

av de som gir slik praktisk landbruksopplæring verden over er kvinner.

Bare 10%

av den totale bistanden til landbruk, skogbruk og fiske går til kvinner.

Kilde FAO (<http://www.fao.org/gender/infographic/en/>)

KVINNERS ANSVAR FOR FAMILIENS ERNÆRING OG HELSE

Vi lever i en verden hvor 795 millioner mennesker er kronisk sultne.³⁰ Ca. 2 milliarder mennesker får dessuten i seg for lite næringsstoffer til å leve et sunt liv – næringsstoffene det er størst mangel på er jern, vitamin A og jod.³¹ Dårlig ernæring er skyld i nesten halvparten av dødsfallene blant barn under 5 år og 3,1 millioner barn dør årlig på grunn av sviktende ernæring.³² Klimaendringene vil sannsynligvis gjøre situasjonen enda verre; ytterligere 600 millioner mennesker anslås å bli kronisk sultne innen 2080 som en direkte konsekvens av klimaendringene³³ og så mange som 25 millioner flere barn

kan bli feilernært innen år 2050.³⁴

På landsbygda i utviklingsland spiller kvinner hovedrollen i familiens helse og velstand. Menn dyrker også mye for familiens eget forbruk, men deres fokus er oftest ensidig på avlinger som mais og ris. Kvinner, derimot er både hovedansvarlige for å produsere maten som settes på bordet, samtidig som de står for mer variasjon i matproduksjonen. I dette ligger også kvinnens nøkkelrolle i behandlingen av mat- og landbruksvarene. Ikke bare er hun ansvarlig for å dyrke fram matvarene. Hun har også ansvar for å omgjøre råvarer, røtter,

30 FAO (2015)

31 Vagstad, N. og Haug, R. (2015)

32 WHO (2011)

33 Warren, R. et al. (2006)

34 International Food Policy Research Institute (2015)

ØNSKER MER KUNNSKAP - Kvinnelige småbønder i det nordlige Mosambik dyrker en rekke matplanter, som poteter, bønner, nøtter og mais. I tillegg har de fleste en liten åker ved huset hvor de planter grønnsaker som utelukkende går til familiens konsum. Men kvinnene lengter etter kunnskap om ernæring. Hvordan kan de tilberede maten slik at næringsinnholdet i maten blir bedre? Er det noen bedre

måter å blande råvarene på enn det de gjør i dag? Dette er spørsmål de stiller seg daglig. For en stund siden fikk denne landsbyen besøk av den lokale legen. Han ga kvinnene råd om å produsere nøtter for å forbedre barnas helse. Landsbyen fulgte legens råd og i dag, sier kvinnene, har dette gitt store utslag. De har fått langt friskere barn.

knoller, grønnsaker, melk, fisk og andre produkter til variert og næringsrik mat for hennes barn og familie.³⁵

Det er en rekke forhold som gjør det vanskelig for kvinner å ivareta god ernæring og derav god helse for sine barn og seg selv. En viktig grunn er at kvinnene oftest mangler utdanning og sjelden inkluderes i opplæring og aktiviteter som har til hensikt å øke kunnskapen om mattilberedning for å forbedre kosthold. En annen årsak er kvinners lave stilling i samfunnet. Når kvinnen er underordnet mannens beslutninger, begrenser dette kvinnens muligheter til å bidra

med handlinger og prioriteringer som kan endre og forbedre barnas ernæring.

En rekke studier har vist at barns ernæring og helse forbedres betraktelig hvis kvinnelige bønder får kontroll over inntektene sine, samtidig som de får økt beslutningsmyndighet i husholdet.³⁶ Kvinner, viser det seg, både prioriterer og bruker i større grad enn menn penger på tiltak som forbedrer barns helse. En studie viste at kvinner i gjennomsnitt investerer 90% av inntektene sine på familien, mens menn kun investerte mellom 30 – 40%.³⁷ Kvinner prioriterer medisiner

³⁵ BRIDGE (2014)

³⁶ FAO SOFA 2010(-11)

³⁷ Nike Foundation. (2009)

og helsetjenester ved barns sykdom, samtidig som de velger et variert kosthold for sine barn – når dette er mulig.³⁸

Det er også påvist en sammenheng mellom kvinners tilgang til innsatsfaktorer og barns ernæring. I land hvor kvinner ikke kontrollerer eget landbruksområde er i gjennomsnitt 60% av barna feilernærte. Et case-studie fra Ghana viste at når kvinnes tilgang på innsatsfaktorer økte med 1%, resulterte dette i 2,8% økning i de månedlige utgiftene til mat. I de landene hvor kvinner mangler tilgang til kreditter, er feilernæring hos barna i gjennomsnitt 85% eller høyere.³⁹

Selv om kvinner har begrensede muligheter for å ta egne beslutninger, har de i de fleste landbrukssamfunnene utviklet

alternative kanaler og arenaer for lederskap. Kvinnegrupper spiller en sentral rolle i kvinnes liv generelt, og i å sikre barnas helse spesielt. Kooperativer og bondegrupper har nemlig viktige funksjoner utover å bistå medlemmene med landbruksproduksjonen. Gruppene blir også benyttet som spare- og lånegrupper blant medlemmene, og fremstår som sosiale sikkerhetsnett for rurale småbønder. Kvinner som står overfor vanskelige situasjoner får hjelp av gruppen. Det er spesielt vanlig å hjelpe kvinner med syke barn. Penger lånes ut til å kjøpe medisiner eller til å frakte barna til sykehus og legesentre, og lånene tilbakebetales når kvinnen har mulighet til det.

³⁸ Smith, L. C. et. al (2003)

³⁹ Farnworth, C. et. al (2013)

HAR FÅTT KUER, MEN VET IKKE HVORDAN DE SKAL MELKES

En kvinnegruppe i Niassa har mottatt en rekke kuer fra en lokal organisasjon som et insentiv til å forbedre både ernæringen og matsikkerheten til landsbyen. Dette har vært godt mottatt av kvinnene. Men, som en av kvinnene fortalte; «Ingen har fortalt oss hvordan vi

kan benytte oss av kuene som en ressurs. Vi bruker avføringen deres som gjødsel på åkeren, og vi kan spise kjøttet når de er døde. Men, vi vet at det er mange flere muligheter ved en ku, for eksempel at de kan gi oss melk og ost, men vi har ikke kunnskapen om hvordan dette skal gjøres. Vi ønsker at noen kan komme hit og lære oss det».

Det er med andre ord ikke nok å fokusere på matproduksjonen alene, for å øke matsikkerheten til verdens fattige. I tillegg må det tas hensyn til den helhetlige konteksten som maten produseres i. Strategier og insentiver må ta på alvor at maten ikke bare skal produseres, men at den også distribueres og konsumeres, og at dette foregår innenfor hierarkier

og beslutningsstrukturer, som igjen skaper utfordringer for matsikkerheten. Kvinner må inkluderes i matsikkerhetsstrategier. Ikke bare fordi de bidrar til resultater, men fordi de, fra et grunnleggende menneskerettighetsperspektiv, bør behandles på likt grunnlag som menn.

KVINNER OG JENTER RAMMES HARDERE AV SULT

Majoriteten av verdens fattigste er kvinner og jenter. 6 av 10 av verdens fattigste er kvinner som mangler inntektsgivende arbeid og 60% av Afrikas underernærte er kvinner og jenter.⁴⁰ Dette er ikke tilfeldig. Kvinner og jenter har dårligere tilgang til det meste, inkludert rettigheter, utdanning og inntektsgivende arbeid. I tillegg prioriteres mannen og gutter når ressurser, plikter og rettigheter skal fordeles i husholdet. Kvinner er derfor overarbeidet, og kvinner og jenter har dårligere helse og nedprioriteres i tilgangen til mat hjemme.⁴¹ Selv gravide kvinner må oftest vike plassen for mannen når maten på bordet må prioriteres. Halvparten av gravide kvinner i Afrika mangler jern og riktig oppfølging under graviditeten, noe som resulterer i at over 300.000 kvinner årlig dør under fødselen.⁴²

Tilgangen til mat i et hushold er altså skjevt fordelt mellom kjønnene. Mennene prioriteres i tilgangen til mat fordi det er mannen som har beslutningsmyndighet i husholdet.⁴³ Der er derfor store variasjoner i matinntaket innenfor en familie. Men, disse ulikhetene måles ikke og er dermed mørketall i statistikken og i vår forståelse av sårbarhet relatert til mat-sikkerhet. I virkeligheten viser det seg altså at kvinner og jenter lider av mat-usikkerhet, mens menn og gutter mottar større kvantum av næringsrik mat.⁴⁴ Dette gjelder de fleste land som defineres som utviklingsøkonomier. I India, for eksempel, viser en studie at jenter er fire ganger mer utsatt for akutt feilernæring enn gutter.⁴⁵ Disse ulikhetene utspiller seg og opprettholdes i stor grad gjennom aksepterte kulturelle praksiser i de ulike samfunnene.⁴⁶

«**VI JOBBER HARDT**, men møter fremdeles en del utfordringer. Det er spesielt vanskelig i månedene mellom oktober og desember. Da kan vi ikke lenger hente mat fra åkrene våre. Ettersom vi ikke har noen mulighet til å lagre matvarene våre, må vi være nøye med maten vi spiser. Barna har førsteprioritet, deretter mannen min. Selv da jeg

var gravid, ga jeg maten min til barna og mannen min. Hvis det var noe igjen, så spiste jeg det. Av og til, når det ikke er noe mat å spise opp, så legger jeg blomster i vannet og koker opp dette. Jeg tenker at det er en suppe og at jeg har et måltid sammen med familien min».

40 Bridge (2014)

41 Ringler, C. et al. (2014)

42 Bridge ibid.

43 Patel, R. (2012)

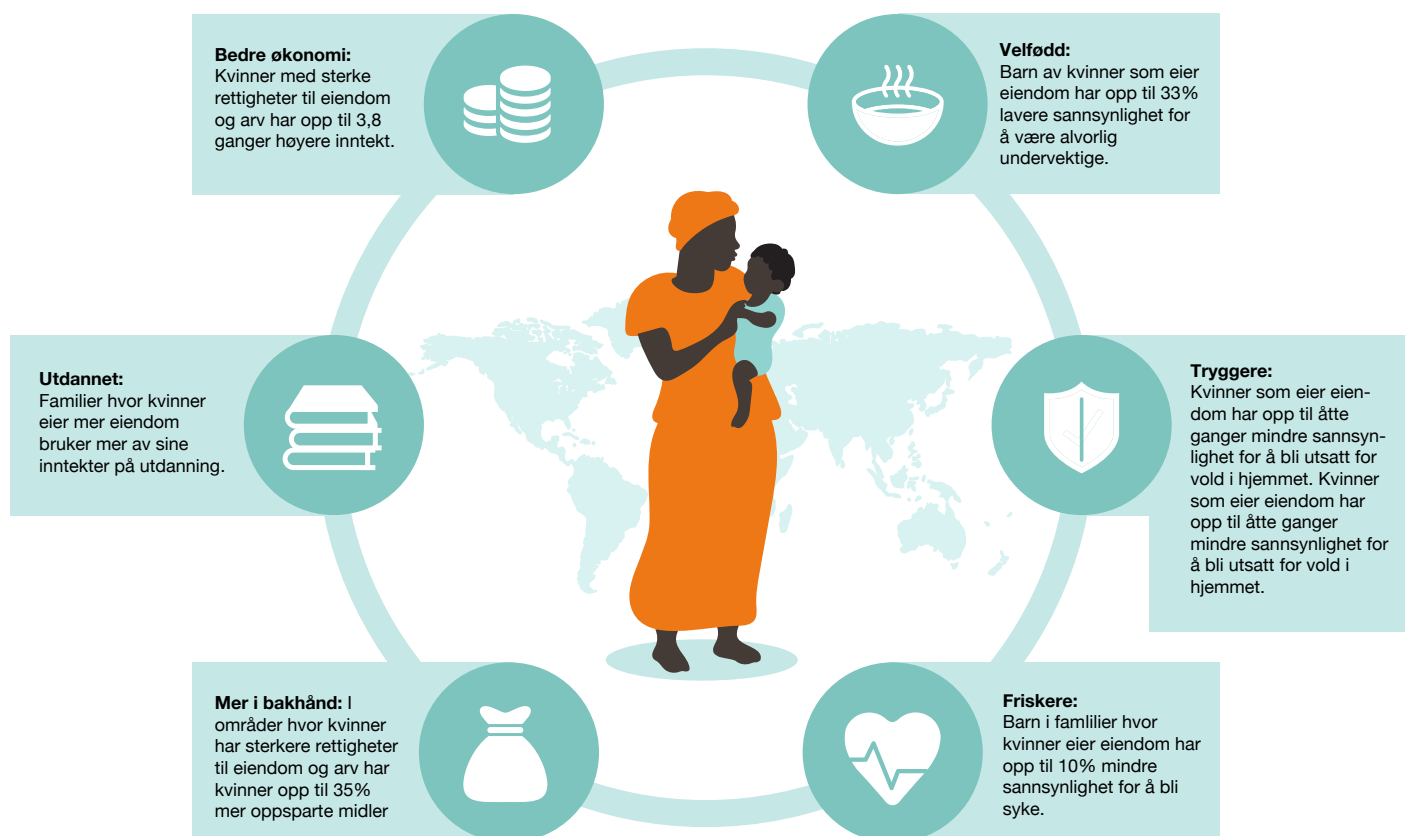
44 Ramachandran, N. (2006)

45 FAO (2003)

46 Committee on Food Security.
Policy Roundtable (2011)

STYRK KVINNERS LANDRETTIGHETER

Bedre økonomi og mer i bakhånd: Peterman, A. (2011). Women's Property Rights and Gendered Policies: Implications for Women's Long-term Welfare in Rural Tanzania. *The Journal of Development Studies*, 47(1), 1-30.
Utdannet: Doss, C. (2006). The effects of intrahousehold property ownership on expenditure patterns in Ghana. *Journal of African Economies*, 15(1), 149-180.
Velfødd: Allendorf, K. (2007). Do Women's Land Rights Promote Empowerment and Child Health in

Nepal? *World Development*, 35(11), 1975-1988. Chicago.
Tryggere: Agarwal, B., & Panda, P. (2007). India. Toward freedom from domestic violence: the neglected obvious. *Journal of Human Development*, 8(3), 359-388.
Friskere: Menon, N., van der Meulen Rodgers, Y., & Nguyen, H. (2014). Women's Land Rights and Children's Human Capital in Vietnam. *World Development*, 54, 18-31.

FAVORISERING AV MENN SVEKKER MATSIKKERHETEN I SØR

MENN KONTROLLERER OG EIER LANDET

Kvinner i utviklingsland diskrimineres på de fleste felt som kan bidra til en forbedret matproduksjon. Kvinner blir derfor mindre effektive bønder enn de kunne ha vært.⁴⁷

En av de mest sentrale feltene hvor kvinner diskrimineres, er i tilgangen og kontrollen over landområder. Kvinner eier mindre enn 5% av verdens landområder.⁴⁸ I de fleste utviklingsland er det i all hovedsak menn som eier og kontrollerer jorden som kvinnen produserer mat på. I følge forskere har

dette en negativ effekt på kvinnelige småbønders evne til å produsere nok mat. For det første påvirker det kvinners tilgang til jorden og mulighet til å påvirke egen arbeidssituasjon. Dette gjelder hele dyrkingsprosessen, fra valg av såfrø til beslutningsmyndighet over egne salgsinntekter. La oss ta en nærmere titt på valg av såfrø. På tross av at kvinner oftest besitter ekspertisekunnskapen om såfrø og planter, er de ofte prisgitt kornsortene og matplantene som de mottar, enten fra sine menn eller via organisasjoner og lokale myndigheter. Kvinner står også sist i køen når det gjelder tilførsel av gjødsel eller utvikling av ny teknologi. De færreste hører etter når kvinner ytrer hvilke forbedringer som trengs i landbruket og kvinner får derfor lite handlingsrom til å forbedre sin egen matproduksjon.

Kvinner manglende kontroll over landområdene setter også de kvinnelige småbøndene i en sårbar situasjon. Hvis mannen dør overføres retten til jorden ofte videre til mannens slektninger. Ofte, hvis paret har barn, vil allikevel kvinnen kunne overta åkeren. Kvinnens mulighetsrom er imidlertid prissatt hennes relasjoner til hennes mann, og til svigerforeldres velvillighet overfor henne. Kvinnen er, som småbonde, i de færreste tilfellene beskyttet via loven.

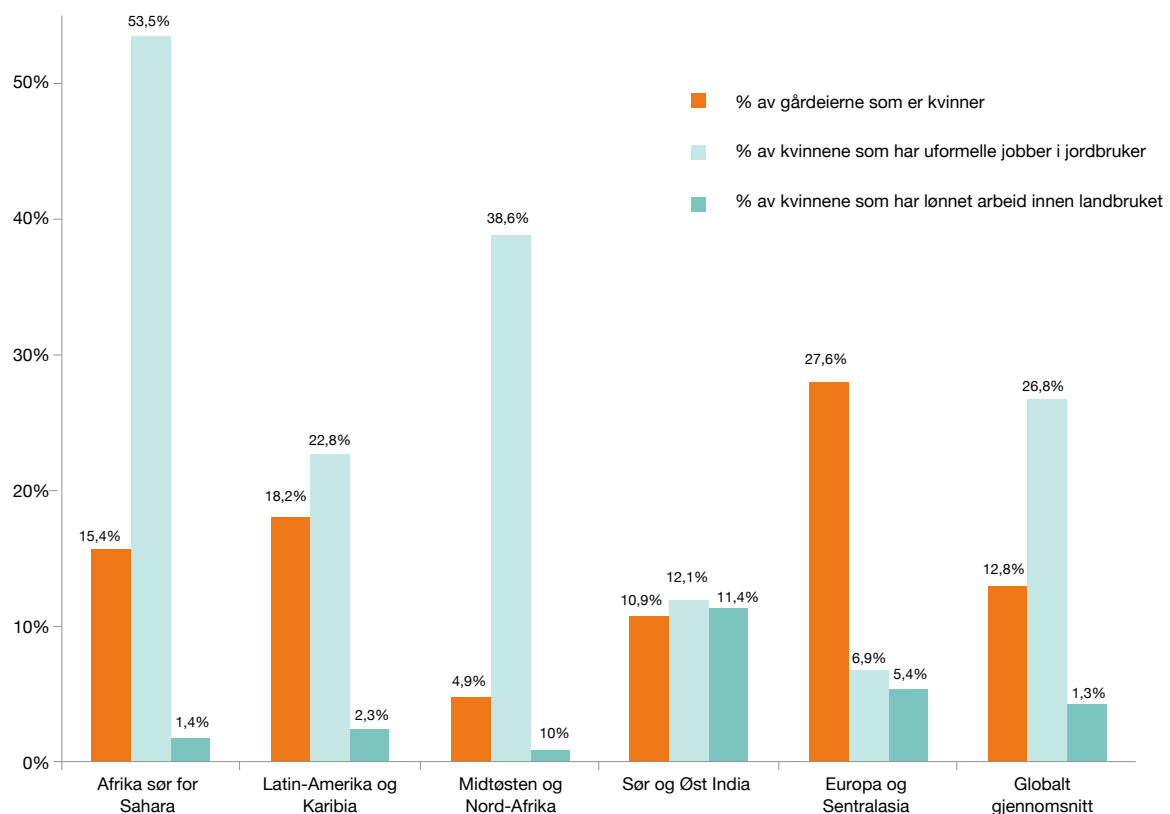
Kvinner hindres landrettigheter først og fremst fordi de er kvinner. Samfunn på landsbygda i utviklingsland er ofte patriarkalske, noe som innebærer at samfunns- og maktsystemer er sterkt mannsdominerte. Mennene tar som regel de viktigste avgjørelsene i husholdet og i det økonomiske og politiske livet, både gjennom formelle og tradisjonelle

maktsystemer. Selv i de tilfellene hvor kvinner har den lovlige retten til landet har de lokale tradisjonelle myndighetene, bestående av menn, overgått statens lovverk og foretatt kollektive beslutninger om at det allikevel er menn som har rett til landet.⁴⁹

I slike patriarkalske samfunn oppnår kvinner retten til å dyrke og drive landbruk ved å bli en manns kone. Men, selv om kvinnen gifter seg inn i juridisk fellesskap som gir henne disse rettighetene, er det allikevel mannen som bestemmer hvordan hennes avling skal fordeles og eventuelt selges. Tradisjoner og sedvaner som omhandler tilgang, kontroll og eierskap til land er derfor vel så viktig som statlige lovverk i mange utviklingsøkonomier.⁵⁰

Andel gårder eid av kvinner og kvinners andel av arbeidsstyrken i landbruket.

Mens kvinner utgjør en stor andel av arbeidsstyrken i landbruket, spesielt i Afrika, er det få kvinner som eier gårder. De kvinnene som eier gårder har dessuten jevnt over mindre gårder, dårligere jord og mer uformelt eierskap enn menn.

47 Doss (2012), Dolan (2001) og Wiggins (2012)

48 Nilsson M., R. V. og Garcia J (2009)

49 Kameri-Mbote, P. (2015)

50 Kameri-Mbote, P. ibid.

MENN HAR LETTERE TILGANG TIL INNSATSAFAKTORER

Det er en rekke faktorer som kan bidra til et bedre og mer effektivt landbruk i utviklingsland. Disse kaller vi for innsatsfaktorer og består blant annet av tilgang til teknologi, gjødsel og planter, såfrø og kapital.

Det sier seg selv at fattige småbønder har begrenset tilgang til slike faktorer. Bønder på landsbygda har knapt penger og de har sjelden tilgang til grunnleggende infrastruktur som strøm, helsetjenester eller skole i umiddelbar nærhet. Når de får litt inntekter mellom hendene, som regel gjennom salg fra avlingene, går disse oftest til å kjøpe annen mat, til barnas utdanning, medisin eller klær. Redskaper de benytter til landbruket er enten hjemmelagde, eller svært enkle. Småbøndene på landsbygda generelt, og kvinner spesielt, er ofte analfabeter. Fordi de ikke kan skrive, kan de heller ikke signere kontrakter. De får derfor ikke åpnet bankkontoer eller tatt opp lån.

Innsatsfaktorer, samt tilgang til utdanning og tilgang på markeder og kapital, er knappe goder blant fattige småbønder. I hovedsak blir menn favorisert når sårt tiltrengt kapital, gjødsel, utdanning og nye landbruksredskaper skal fordeles.⁵¹ En studie av 6 land sør for Sahara viste at kvinnedrevne hushold hadde signifikant dårligere, og mindre moderne landbruksredskaper, enn menn. Videre viste studiet at kvinnedrevne landbruk hadde mindre sannsynlighet for å motta moderne redskaper enn landbruk ledet av menn.⁵²

Det er også vanskeligere for kvinner å få tilgang til markeder hvor de kan selge sine produkter. Dette skyldes at de ofte har mange andre forpliktelser og arbeidsoppgaver og at de har mindre tilgang til penger enn menn. Det er derfor nærmest umulig for dem å betale for skyssen av seg selv og sine produkter til markeder. I noen områder skyldes det også kulturelle barrierer, som for eksempel holdninger om at kvinner ikke bør oppholde seg i det offentlige rom uten

REDSKAPENE ER FOR DÅRLIGE

– Det er en stor utfordring at vi har så dårlige og få redskaper til å kultivere jorden med. Dette er det eneste redskapet jeg har. Den er lite effektiv og tung å holde. I tillegg bærer jeg barnet på ryggen min. Hvis jeg hadde hatt bedre redskaper, og kanskje råd til å kjøpe en plog, ville det ha forenklet arbeidsdagen min betraktelig.

⁵¹ FAO (2011)

⁵² Sheahan and Barrett (2014)

⁵³ Farnworth, C. (2013)

⁵⁴ Farnworth, C. *ibid.*

menn, som igjen bidrar til begrensninger i kvinners mobilitet. Kvinnelige småbønder bor ofte langt unna markedene og ender derfor opp med å sette matvarene sine utenfor huset sitt, i håp om at forbikjørende utgjør potensielle kjøpere.

Ettersom menn har bedre tilgang på ressurser og goder, er de også mer effektive bønder og får større avlinger enn kvinner. I Kenya, for eksempel, viste en studie at kvinnehushold hadde 23% mindre avlinger enn mannhushold, primært fordi mennene hadde mer utdanning og kontrollerte landområdet.⁵³ En annen studie påpekte at kvinnelige småbønders maisavlinger var 16% lavere enn menns først og fremst fordi menn hadde tilgang til gjødsel, mens kvinnene ikke hadde det.⁵⁴

Ny teknologi treffer også mennene i større grad enn kvinnene. Ny teknologi effektiviserer først og fremst arbeidsoppgavene som tilfaller mannlige bønder, som forberedelse av jorda, innhøsting og videreføring av råvarene. Av den grunn er det som oftest menn som tjener på forbedret teknologi. Ettersom teknologi sjelden utvikles for å effektivisere kvinners arbeidsoppgaver, forblir deres innsats som matprodusenter både arbeidsintensivt og tidskrevende.⁵⁵ Og, når kvinnelige arbeidsoppgaver faktisk blir mekaniserte, overtas disse raskt som mannens arbeidsoppgaver.⁵⁶

Manglende tilgang til informasjon og utdanning er andre sentrale hindre for kvinnelige småbrukere. Over to tredjedeler av verdens analfabeter er kvinner – og mange av disse lever på landsbygda. Dette har store konsekvenser for deres evne til å drive effektivt landbruk. De har vanskeligheter med å følge med på prising og forhandlinger, og de kan ikke signere kontrakter med partnere og leverandører i verdikjeden. Det medfører også at kvinner ofte blir ekskludert fra opplæringsaktiviteter i landbrukssektoren. For eksempel har kun 5% av kvinnelige bønder tilgang til veiledningstjenester og bare 15% av veiledningsagenter er kvinner.⁵⁷ Manglende utdanning gjør også at kvinner har vanskeligere for å ta til seg kunnskap på egenhånd.

ER DET LETTERE FOR KVINNELIGE SMÅBØNDER I MATRILINIÆRE SAMFUNN?

Nei, virkeligheten er mer kompleks enn som så. Det nordlige Mosambik er matrilineært. Det vil si at eiendom, verdier, makt og rettigheter arves gjennom morslinjen. Kvinner eier jorda og barna arver rettighetene etter sin mor, ikke sin far. Men, i disse samfunnene har også de patriarkalske tradisjoner fått lov til å slå røtter over lang tid. Samfunnene har derfor utviklet en tradisjonell lovgivning side om side med den opprinnelige matrilineære lovgivningen. I dag er det derfor ulike praksiser som rå, men i motsetning til andre patrilineære samfunn i Afrika er det mange kvinner som eier og kontrollerer jorden hun dyrker på i de matrilineære provinsene i Mosambik.

⁵⁵ Farnworth, C., et al. (2013)

⁵⁶ Synnevåg, G (Power Point Presentation)

⁵⁷ FAO (2010a)

«Likestilling mellom kjønnene refererer til likestilte muligheter og lik tilgang til fellesskapets ressurser. Likestilling betyr at ulik og diskriminerende tilgang til ressurser, rettigheter, tjenester og muligheter fjernes.»⁵⁸

LIKESTILLING I LANDBRUKSSEKTOREN ER NØKKELEN TIL MATSIKKERHET

Det er en bred enighet om at økt likestilling vil forbedre ernæringen og redusere fattigdommen i verden i dag.⁵⁹ I følge FN og Verdensbanken er potensialene store. I en nylig utgitt rapport analyserte de nevnte institusjonene potensialet av å likestille kvinner og menn i landbruksproduksjonen i Malawi, Tanzania og Uganda. Konklusjonen var at det ville kunne løfte flere hundre tusen mennesker i de tre landene ut av fattigdom.⁶⁰

Likestilling er særlig viktig for å sikre matsikkerheten til verdens fattige. I følge FNs spesialrapportør for retten til mat vil en styrking av kvinner i matsikkerhetsstrategier både bidra til å garantere retten til mat for kvinner, men også til kostnadseffektiv reduksjon av sult og feilernæring for alle.⁶¹ Spesialrapportørens uttalelser får god støtte av FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). De skriver i en rapport at en reduksjon av kjønnsgapet vil ha store resultater for fattigdomsbekjempelse. Hvis kvinner ble gitt de samme innsatsfaktorene som menn, ville de landbruksmessige avkastningene øke med mellom 2,5-4 prosent i utviklingsland, noe som tilsvarer en potensiell reduksjon av sult for 100 til 150 millioner mennesker.⁶²

KJØNNSROLLEMØNSTRE OG BEHOV FOR ENDRING

Sosialt kjønn er de karakteristikkene, rollene og forventningene vi har til å være kvinne eller mann, gutt eller jente. Disse er sosialt og kulturelt konstruert. Det sosiale kjønn gir oss forventninger om hvordan vi bør oppføre oss, hvem vi bør være sammen med, hvor vi bør oppholde oss og hva vi bør si og gjøre utfra å være en kvinne eller en mann. Forestillinger om kjønn forandres naturligvis over tid, og fra kultur til kultur.

For kvinner i fattige land betyr de sosiale konstruerte normene tilknyttet kjønn at kvinner bør oppholde seg rundt hjemmet og ta ansvar for arbeidsoppgaver tilknyttet husholdet. Det forventes at hun har omsorg for barn, henter ved og vann, samt har ansvar for matproduksjonen. Mannen, derimot forventes å forsørge familien ved å innhente inntekter til familien gjennom lønnsbasert arbeid, eller ved å selge landbruksproduksjonen på markedene.

⁵⁸ AfDB (2010)

⁵⁹ UN Women, UNDP-UNEP PEI Africa and the World Bank (2015)

⁶⁰ UN Women, UNDP-UNEP PEI Africa and the World Bank ibid.

⁶¹ Olivier De Schutter (2012)

⁶² FAO (2010a)

Sosiale konstruksjoner av kjønn ligger dermed til grunn for fordeling av arbeidsoppgaver mellom kvinner og menn. Dette har i rurale landbrukssamfunn medført en stor skjevhet i tidsbruk, ansvar og arbeidsoppgaver mellom kvinner og menn. Når det gjelder arbeidsfordeling, så forventes mannen å produsere landbruksvarer rettet mot salgsmarkeder, mens kvinnen har ansvar for familiens matproduksjon. Kjønnssrollene definerer også hvilke deler av verdikjeden kvinner har tilgang til, om de kan tilknytte seg kjøpere og produsenter av avlingene sine, om de kan delta aktivt i kvinnegrupper og om de kan oppsøke myndighetspersoner for å kreve sine rettigheter.

Når det gjelder arbeidsmengde så viser studier at kvinner stort sett i alle utviklingsøkonomier har en større arbeidsbyrde enn menn.⁶³ I rurale Guinea, for eksempel, legger kvinner ned dobbelt så mye tid i oppgaver som deles med menn. I Malawi bruker kvinner over 8 timer mer enn menn per uke på arbeidsoppgaver som deles av begge kjønn.⁶⁴

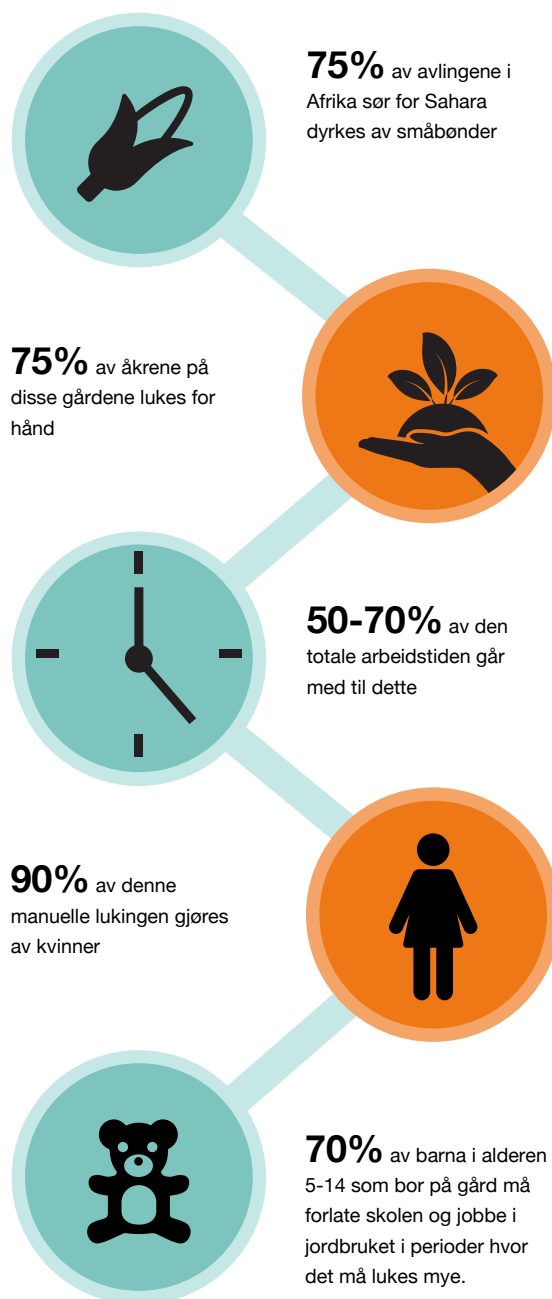
Kvinner og jenters disproporsjonale andel av arbeidsbyrden tar fra dem retten til å bidra på de formelle arenaene i samfunnet. I den indiske staten Gujarat har en studie estimert at når kvinner reduserte arbeidstiden til vannhenting med 1 time, ville dette tilsvare 100 USD i økte årlige inntekter.⁶⁵ Videre er det en kjensgjerning at kvinners arbeid i den uformelle sfæren medfører at de i langt mindre grad enn menn og gutter får tilgang til utdanning.

Kjønnssrollemønstre opprettholdes fordi individer tilegner seg sosial respekt ved å følge de kulturelle kodene. Du er en god mor hvis du viser omsorg for dine barn og du er en god ektemann hvis du kan gi din kone nye klær. Men det er nettopp individets mulighet til å velge selv som også er grunnlaget for å endre disse forestillingene eller forventningene. Kvinner kan spille en nøkkelrolle i prosesser hvor etablerte forestillinger om kvinner og menn utfordres og til slutt endres – både innenfor og utenfor husholdet.⁶⁶

Nyere studier bekrefter at effektiviteten i landbruket øker når normer og verdier som begrenser kvinners deltakelse endres.⁶⁷ Økt likestilling mellom kjønnene er med andre ord helt nødvendig for at matsikkerheten ivaretas og at næringspotensialet for småbønder kan realiseres i utviklingsland. Dette krever imidlertid holdningsendring, og den må komme innenfra. Å forbedre statusen til kvinner på husholds- og lokalsamfunnsnivå vil være en nyttig start og det vil høyst sannsynlig medføre signifikante forbedringer i landbruksproduksjon, matsikkerhet, barns ernæring, helse og utdanning.⁶⁸

Luking for hånd

Mange åkre forblir ubrukt fordi bøndene ikke har nok arbeidskraft til luking, eller tilgang på ugressmidler.

(kilde FAO <http://www.fao.org/gender/infographic/en/>)

63 ActionAid International and the UK Department for International Development (2011)

64 UNDP (2011)

65 Asian Development Bank (2013)

66 Forsythe et al. (2015)

67 Mabudza et al. (2014)

68 ActionAid International and the UK Department for International Development (2011)

WOMEN CAN DO IT

Silvia er ansvarlig for ORAM's arbeid med likestilling. Hun er ansvarlig for implementering av prosjektet "Women can do it", som er et samarbeidsprosjekt med Norsk Folkehjelp. Målet er å bygge opp kvinners selvtillit og styrke.

Hvorfor er dette prosjektet viktig?

«Det er viktig å bygge opp kvinner på landsbygda fordi de har veldig lav selvtillit. De har aldri lært at de har sin egen stemme og de er vant til at andre bestemmer over dem. Først er det foreldrene som forteller dem hva de skal gjøre, deretter er det mennene. Vi hjelper dem til å få selvtillit og til å vise at de har en egenverdi», forteller Silva.

Hvorfor er det viktig med selvtillit for å bli en god bonde?

«Fordi kvinnen utfører mesteparten av arbeidet som bonde på landsbygda. Paradokset i dag er at det allikevel er mannen som bestemmer det meste. Mannen bestemmer hva hun skal dyrke og hva inntektene hennes skal benyttes til. Vi mener at kvinnen vil bli en bedre bonde hvis hun kan bestemme over sitt eget arbeid»

Hvordan bygger dere opp selvtilliten til kvinnene?

«Vi kurser kvinnene om kjønn og likestilling i 3 dager. Deretter inkluderer vi mennene i arbeidet. Det er viktig at også mennene blir med på dette, hvis ikke kan det fort bli konflikter og prosjektet kan da virke mot sin hensikt».

Ser dere noen endringer i kvinners stilling i landsbyene?

«Absolutt. Kvinnene våger å si sin mening og de tør å snakke foran andre mennesker. De sier ifra om hva de trenger og de krever sin rett. Det vil ta lang tid før vi oppnår likestilling, men vi er i alle fall på vei»

KVINNER MÅ STYRKES, MENN MÅ INKLUDERES

Det er helt sentralt at kvinner innehar kunnskapen og ferdighetene som trengs for å drive effektivt og bærekraftig landbruk. Vi vet at kvinner allerede innehar mye kunnskap og ekspertise som småbønder. Det er derfor viktig at kvinners ekspertise, og kvinner som småbønder, inkluderes i strategier, policyer og tiltak som har til hensikt å forbedre småbøndernes liv og virke i utviklingsland. Derneft handler det om å styrke kvinnes evne til å være effektive bønder, ved å gi dem opplæring i landbruksteknikker, ernæring og bærekraftig landbruk. Kvinner trenger også tilgang til innsatsfaktorer.

Dette blir spesielt viktig når konsekvensene av klimaendringene blir mer prekære. Småbønder må tilpasse seg de endrede omgivelsene; de må dyrke varierte matplanter, endre på sesongene og de må være forberedt på flom, tørke og ekstreme temperaturer. Bøndene trenger tilgang til

informasjon og assistanse fra lokalt og globalt nivå. Kvinner har selvsagt behov for denne assistansen på lik linje som menn.⁶⁹

Men, dette er ikke tilstrekkelig for å oppnå endring. Å styrke kvinnes selvtillit og «moderne muskler» vil ikke nødvendigvis gi dem økt personlig frihet, eller eierskap over innsatsmidlene. Det vil heller ikke forandre beslutnings- og maktstrukturer rundt dem. Vi vet at opplæring av kvinner i gode landbrukspraksiser, uten å jobbe med å styrke deres tilgang til produktive innsatsmidler, sjelden gir resultater på lang sikt.⁷⁰ Det er derfor viktig å jobbe med tiltak og strategier som baserer seg på en helhetlig forståelse av det mangfoldet av hindre som møter kvinnelige småbønder i utviklingsland.

Det er en økende enighet om at likestilling kun kan realiseres hvis vi forstår og tar hensyn til både kvinner og menns roller og ansvar, og dere relasjoner til hverandre. Å bedre kvinners rettigheter, eller jobbe for at de får like muligheter som menn, ses ikke lenger på som en ren kvinnesak.

I EN LANDSBY I NIASSA-PROVINSEN I DET NORDLIGE MOSAMBIK HAR EN REKKE MENN DELTATT I LIKESTILLINGSPROSJEKTET «WOMEN CAN DO IT». De sier selv at de har lært mye av dette; «Vi har fått en bedre forståelse for arbeidsbyrden til konene våre. De arbeider hele tiden; de har ansvar for matlaging, de passer på barna våre og de er ansvarlige for landbruket og dyrkingen i familiens hage. Nå er det lettere for meg å hjelpe kona mi. Jeg ser at hun sliter, og jeg tilbyr meg å hjelpe henne. Jeg bærer ved når hun er sliten og jeg passer mer på ungene mine enn jeg gjorde før. Jeg forsøker å gjøre livet bedre for henne»

Vel så viktig er det å involvere menn og ansvarliggjøre menn i likestillingsprosessen.⁷¹

Erfaringsmessig vet vi at kvinnefokuserte bistandsprosjekter ofte kan ha svært negative konsekvenser nettopp for kvinnene. Dette skyldes en utbredt oppfatning om at menn vil tape det kvinner vinner. Det er derfor viktig at menn inngår i prosessene som skal fremme likestilling mellom kjønnene. Slike tilnærminger har vist seg å være suksessfulle da de bidrar til at både menn og kvinner forstår at begge kjønn drar nytte av likestilling. Menn må inkluderes som endringsagenter, og endringsarbeidet bør starte på husholdsnivå, den grunnleggende enheten i de fleste samfunn.⁷²

Hvis reell likestilling skal oppnås mellom kjønnene må menn inkluderes på alle samfunnsnivåer. En effektiv metode for å engasjere menn er å fokusere på endringsadferd på husholdsnivå, for eksempel ved at mannen tar over noen av kvinnenens arbeidsoppgaver eller tillater at hun deltar i et kvinnenettverk. Slike metoder gjør at også mannen ser

øyeblikkelige gevinster av endringene. De innser at kvinnene blir bedre matprodusenter.

Å endre lover og beslutningsstrukturer er mer krevende, men vel så viktig. Slike prosesser involverer ikke bare kvinner og menn som sådan, men også at representanter fra makteliter og marginaliserte grupper er inkludert. Slike prosesser handler både om kjønn og klasse, og om makt og avmakt. For å oppnå reell likestilling er det viktig at det etableres sterke relasjoner mellom mennesker på grasrotnivå og de som utgjør makteliten. På denne måten kan mennesker bli endringsagenter.

Menn må altså engasjeres på ulike måter. Mannsgrupper som jobber for å styrke kvinners rettigheter er vel så viktige som mektige menn i tradisjonelle systemer som jobber for det samme.⁷³

69 Warren, R. et al. (2006)
70 Farnworth, C. et al. (2013)
71 Mabundza (2014)

71 Farnworth, C. et al. Ibid.
73 Farnworth, C. et al. Ibid.

DEL 2

**KVINNELIGE
SMÅBØNDER SOM
NÆRINGSLIVSAKTØRER**

POTENSIALET FOR ØKONOMISK VEKST

Kommersialisering av landbruket er en viktig vei ut av fattigdom for småbønder i utviklingsland.⁷⁴ Målet er å kunne effektivisere eksisterende produksjon, i tillegg til å dyrke nye vekster og større avlinger, slik at småbrukerne både får mat på bordet og inntekter fra arbeidet sitt. Veien ut av fattigdom er ofte en lang og gradvis prosess. Insentiver rettet mot kommersialisering må derfor ta hensyn til den store komplekse virkeligheten av sosiokulturelle, politiske og økonomiske faktorer som påvirker landbruket for småbøndene på landsbygda.

Kommersialisering av landbruket kan gi store effekter. I Afrika sør for Sahara utgjør landbruket omkring 21% av kontinentets brutto nasjonalprodukt.⁷⁵ Landbruket utgjør i tillegg den største sektoren i de fleste utviklingsøkonomier, og er dermed den næringen som sysselsetter flest mennesker i verden. Kvinner utgjør en sentral andel av disse. Andel kvinner varierer i ulike land, men i Afrika sør for Sahara sett under ett er imidlertid mellom 60-80 % av småbøndene kvinner.⁷⁶ Ettersom kvinner utgjør hovedvekten av småbønder i de fleste utviklingsland, er det helt avgjørende å inkludere kvinner og kjønnsperspektivet i strategier og incentiver rettet mot næringsutvikling i landbruksavhengige økonomier.⁷⁷

Forskning viser at kvinnelige småbønders inntekter vil øke hvis de får lik tilgang til innsatsfaktorer som menn.⁷⁸ Det vil også ha store effekter på den økonomiske veksten i utviklingsland. I følge FN vil økt likestilling mellom mannlige og kvinnelige bønder bidra til en økning av avlingene, som igjen vil bidra til økt bruttonasjonalprodukt. I en casestudie fra Øst-Afrika viser de hvordan økt likestilling vil bidra til økonomisk vekst; hvis kvinnelige småbønder får lik tilgang til innsatsfaktorer som menn, hevder FN at avlingene vil øke med 2,1% i Tanzania, 2,8% i Uganda og 7,3% i Malawi. Dette vil potensielt øke bruttonasjonalproduktet med 100 millioner dollar i Malawi, 10 millioner dollar i Tanzania og 67 millioner dollar i Uganda.⁷⁹

OVERGANG TIL KOMMERSIELLE MARKEDER GJENNOM SIKRINGSKOST

Potensialene for økonomisk vekst blant kvinnelige småbrukere er store. Utfordringen er å få landbruksproduksjon fra et selvbergingslandbruk og over til det markedsbaserte landbruket. Tanken er at fattige bønder, inkludert kvinner, skal kunne tjene penger på maten de produserer.

Den vanligste markedsintervensjonen for småbønder i utviklingsland har vært å integrere nye plantearter. Enten ved å introdusere planter rettet mot salg, som for eksempel bomull, kaffe eller tobakk, eller ved å innføre planter som har høy verdi på markedet – som fersk frukt og grønnsaker.⁸⁰

I utviklingsøkonomier er det hovedsakelig mannlige småbønder som produserer avlinger rettet mot salgs- og eksportmarkeder. Dette henger sammen med den kjønnsdelte arbeidsdelingen som er vanlig i landbruket i utviklingsøkonomier. I Malawi, for eksempel, hvor tobakk er det viktigste landbruksproduktet rettet mot salg, er det kun 3% av kvinnene, til forskjell fra 10% av mennene, som dyrker denne planten.⁸¹

Det har vist seg at det er vanskelig for kvinnelige småbønder å gå bort fra matproduksjonen når de også skal innrette landbruket mot den formelle økonomien. I det siste tiåret har derfor en rekke internasjonale donorer skiftet fokuset over på sikringskost i kommersialiseringsøyemed. I stedet for å introdusere planter som ikke kan benyttes til husholdet, forsøker flere donorer nå å kommersialisere sikringskost, som for eksempel kassava, da disse plantene er mer tilgjengelige for småbønder, samtidig som de ivaretar viktige inntak av energi og næringsstoffer.⁸²

Eksperter enes om at dette skiftet vil være en bedre vei til kommersialisering for mange av verdens fattige, da planter som kassava allerede er «fattigdomsbekjempere». Plantene er hardføre og krever et minimum av redskaper, samtidig som de er viktige for matinntak i husholdet.⁸³ Å kapitalisere på slik matproduksjon vil dermed både kunne ivareta matsikkerheten i tillegg til å bli en kilde for kvinners inntekt.

74 Forsythe et. al. (2015)
75 Ogunlela og Mukhtar (2009)
76 Ogunlela and Mukhtar ibid.
77 Dypdal, S. E. (2015)
78 Kydd, J. (2002), Sheperd, A. (2007)

79 Un Women, UNDP, UNEP and the World Bank Group (2015)
80 Handschuch, C. & Wollini, M. (2015)
81 FN (2015)
82 Forsythe et al. (2015)

83 Nepad (2014)
84 Farnworth, C. (2013)
85 Bridge (2014)
86 Norad (2011)

UTFORDRINGER KNYTTET TIL KOMMERISIALISERING

Å øke kvinners inntekter gjennom landbruket vil ikke nødvendigvis bidra til forbedring av kvinners rettigheter eller fattigdomsreduksjon. I mange afrikanske land ser vi for eksempel at det er mennene som bestemmer hvordan profitten fra kvinners landbruksproduksjon skal brukes. Dette reduserer kvinners muligheter til å generere arbeids- og investeringskapital, noe som ofte gjør at deres næringsforetak forblir små, og derav lite attraktive for partnere i verdikjedene.⁸⁴

En annen fare ved kommersialiseringen er at kvinnens arbeidsmengde øker, uten at hun nødvendigvis får avlastning for sine eksisterende plikter og arbeidsoppgaver. Kvinnelige småbønder, i tillegg til å jobbe med matproduksjonen, har som nevnt tidligere også hovedansvaret for omsorg til barna og stell i hjemmet. Dette innebærer å tilberede mat, hente vann, hente ved, rydde og vaske huset, ta vare på de syke og gamle, samt følge opp barna i hverdagslivet. Dette mangfoldet av arbeidsoppgaver vil ikke nødvendigvis forsvinne av seg selv når kvinner går inn i kommersielt landbruk.

Kvinnens bidrag i det ubetalte omsorgsarbeidet, det ubetalte selvbergingslandbruket og det ubetalte ansvaret for familiens matsikkerhet er betydelig. Allikevel har disse arbeidsoppgavene i lang tid blitt oversett i offisielle kalkuleringer av bruttonasjonalprodukt.⁸⁵ Hvis kvinnelige småbønder skal få til vellykkede kommersielle produksjoner må strategier og aktiviteter rettet mot kommersialisering også inkludere, og ta hensyn til, de aktivitetene, plikter og oppgaver kvinner allerede har overfor familien og husholdet.

Det har også vist seg at kvinner ofte mister sine innsatsfaktorer eller inntekter hvis de gjør suksess i landbruksproduksjonen. Studier viser for eksempel at kvinner mister sine jordområder hvis produktiviteten på åkeren deres øker, eller at mennene «tar over» suksessfulle planter og omgjør dette til mannens virksomhet når de viser seg å være lønnsomme.⁸⁶ Kvinner opplever med andre ord mye motgang selv når de får til suksesser, og har ofte begrensede insentiver til å effektivisere landbruket utover matproduksjon til husholdet.

«En fare ved kommersialisering er at kvinnens arbeidsmengde øker, uten at hun får avlastning for sine eksisterende plikter.»

TILGANG TIL MARKEDER

I Afrika er det et fravær av utviklede markedsstrukturer, noe som skaper stor sårbarhet for småbøndene.⁸⁷ Tilgang til markeder er en stor utfordring, de bor ofte langt unna de store markedene i byene og de har begrensede ressurser til å frakte seg selv og sine produkter fra sine rurale landsbygger. Transport og bensin er dyrt og ofte går «vinningen opp i spinningen» når man må betale høye transportkostander for å frakte varer med lav fortjeneste til markedet.⁸⁸

For kvinnelige småbønder utgjør dette en større utfordring enn for menn. Kvinner har en rekke andre forpliktelser og arbeidsoppgaver utover landbruksproduksjonen og har derfor ofte ikke tid til å oppsøke markedene. Ofte skyldes det også kulturelle barrierer, som gjør at kvinner er mindre mobile enn menn. På grunn av barnepass har de vanskeligheter med å forlate landsbyen. De har heller ikke råderett over familiens penger og ofte må de også få tillatelse av sine menn for å kunne dra inn til markedene. Kvinner er derfor mer avhengig av mellomledd for å kunne selge sine produkter. Dette gjør at de tjener mindre på sine avlinger. Handelen foregår oftest på småskalanivå, med små volumer som selges direkte til de lokale markedene. Mennene, derimot, dominerer salgene til de regionale og internasjonale markedene, hvor potensialet for salg og inntekter er større.⁸⁹

ETABLERING AV NYE MARKEDSPLASSE

União dos Camponeses e Associações de Lichinga (UCA) er en lokal organisasjon som bistår småbønder i det nordlige Mosambik. En stor utfordring for bøndene i dette området er å få tilgang til markedet. Befolkningen bor spredt og ofte langt fra byen. De har heller ikke penger til å ta seg inn til byen. UCA har derfor etablert markeder for småbøndene i nærheten av der de bor, ved hovedveiene. Dette har gitt svært gode resultater. Ikke bare muliggjør dette salg og sårt trengte inntekter for både mannlige og kvinnelige bønder. Markedet har blitt så attraktivt at folk fra byen reiser ut til provinsen for å handle fra bøndene. UCA har derfor planer om å åpne tre nye markeder i provinsen. Tiltakene skjer i samarbeid med Norsk Folkehjelp.

⁸⁷ DFID and SDC (2008)

⁸⁸ Farnworth, C. et al. (2013)

⁸⁹ Verschoor, A. et al. (2006)

«Manglende tilgang til kapital rammer kvinner hardene enn menn.»

TILGANG TIL KAPITAL

Amalia bor i landsbyen Magoa, i Sangadistriktet nord i Mosambik. Hun er gift for tredje gang. De to første mennene hennes er begge døde. Amalia har til sammen 7 barn. Eldstemann har akkurat fullført utdanningen sin som elektriker innen solenergi. Yngstemann hviler på mammas rygg, mens hun jobber i åkeren. Resten av barna går på skolen, men hjelper mamma med avlingene når de har fri. Amalia er president for bøndernes kvinnegruppe i landsbyen. Hun har ambisjoner for gruppa og jobber hardt for at endene skal møtes. Hver dag er hun på åkeren sammen med de andre kvinnene. Landsbyen de bor i har hverken strøm, vannpumper som virker, helsetjenester eller skole. Men Amalia har ben i nesa. Sammen med kvinnegruppa jobber de for å få tilgang til mikrokreditter. Hvis de får til dette, skal de gå til innkjøp av plog og såfrø med bedre kvalitet enn det de har i dag. Drømmen hennes? Det er å en dag tjene penger på landbruket.

TILGANG TIL KAPITAL

Manglende tilgang til kapital er en utfordring alle fattige bønder møter i utviklingsland. Fattige småbønder på landsbygda har begrenset tilgang til det meste innenfor den formelle bank- og finanssektoren. Bønderne erfarer at de er lite attraktive lånekunder ettersom de mangler sikre inntekter, eiendeler eller eiendom som kan benyttes til pantsetting eller kausjonering av lån. De har også problemer med å opprette bankkontoer, som er helt grunnleggende for å i det hele tatt kunne forholde seg til bankvesenet.⁹⁰

Småbønder i utviklingsland må ofte ty til uformelle og alternative nettverk for å innhente nødvendig kapital for å forbedre landbruksproduksjonen. Kapitalen innhentes gjennom kvinnenettverk, spareklubber, lånehaier eller familie. Kvinnenettverkene er spesielt viktige i denne sammenheng. I flere afrikanske land, men også i Asia og Latin-Amerika, mottar kvinnegrupper startkapital fra myndighetene eller internasjonale organisasjoner, oftest som mikrokreditter. I tillegg til oppstartskapital får de kvinnelige småbønderne trening i å drive bedrifter, utlån og de lager strategier og samarbeidsprosjekter for næringsutvikling. Slike kvinnegrupper har vist seg å være svært effektive for kvinner.

Men ikke alle kvinnelige småbønder har mulighet til

å inngå i kvinnenettverk – enten fordi de ikke eksisterer i landsbyen de bor, eller fordi deres ektemenn ikke tillater det. For disse blir utveien ofte å låne penger fra velvillige familiemedlemmer. En studie av kommersialiseringsprosesser blant kvinnelige småbrukere i Nigeria, for eksempel, viser at kvinner mottar lån til kommersialisering via sine ektemenn, men også i noen tilfeller fra klanen eller andre uformelle sparegrupper.⁹¹

Manglende tilgang til kapital og bankinstitusjoner rammer kvinner hardere enn menn. Kvinner får i det hele tatt mindre tilgang til kapital og lån enn menn. I Kenya, for eksempel, bidrar kvinner med 80% av arbeidet i matproduksjonen, de står for 70% av landbruksarbeidet og leder 40% av småbruksgårdene. Allikevel mottar de mindre enn 10% av kreditten som er allokert til småbrukere, og mindre enn 5% av de tilgjengelige landbrukskredittene.⁹² Dette skaper store utfordringer for bønderne. Det er umulig å drive landbruk uten kapital – selv for en småbonde. Det trengs redskaper, såfrø og gjødsel. Det trengs transport og oppbevaringssteder etter innhøsting. Derfor må kapitalen komme fra andre steder enn de offisielle kanalene, noe som er med på å øke sårbarheten til de kvinnelige småbønderne.

⁹⁰ Meld. St. 35 (2014-2015)

⁹¹ Forsythe et al. (2015)

⁹² Mabundza et al. (2014)

LIK TILGANG TIL ALLE INNSATSFAKTORER

Selv om kvinner er sentrale matprodusenter i utviklingsland har de begrenset tilgang til innsatsfaktorer.⁹³ I tillegg til at dette begrenser kvinnenenes produktivitet, undergraver det også mulighetene for en bærekraftig og inkluderende utvikling i landbrukssektoren.⁹⁴ Kjønnsgapet gjelder ikke bare tilgangen til kreditter. Kvinner diskrimineres i forhold til menn når det gjelder tilgang til nødvendig arbeidskraft, såfrø/planter, samt tilgang til maskiner og teknologi som muliggjør effektivisering av landbruket. Det er mange grunner til dette, og årsakene varierer fra land til land. Men på grunn av sosiokulturelle normer og forventninger er det ofte vanskelig for kvinner å få mannlige slektninger eller arbeidere til å jobbe for dem. Kvinner er tradisjonelt ansvarlig for dyrking av matplanter og får derfor ikke tilgang til planter som er rettet mot salg og eksport. Kvinner er også oftest utelatt fra policyer og insentiver rettet mot landbrukssektoren.

Manglende tilgang til innsatsfaktorer er med andre ord en betydelig begrensning for kvinners mulighet til å bidra til kommersialisering og økonomisk vekst. Å inkludere et kjønnsperspektiv, og derav kvinners rettigheter, behov og muligheter, i utviklingsstrategier og fattigdomsbekjempende prosjekter, vil derfor muliggjøre økt kommersialisering blant majoriteten av verdens bønder.

⁹³ Mthuli et al. (2011)

⁹⁴ Forsythe et al (2015)

STÅR STERKERE SAMMEN

En kvinnegruppe i Niassa, nord i Mosambik, inspiserer en av avlingene de dyrker i fellesskap. Når kvinner går sammen på denne måten får de bedre tilgang på innsatsfaktorer for å forbedre landbruker. De har også mye bedre forutsetninger for å videreforedle varene selv og å få bedre priser når disse skal selges.

KVINNEGRUPPER SOM SPRINGBRETT FOR KOMMERSIALISERING

Kvinner manglende tilgang til formell kapital og kreditter har bidratt til en sterk fremvekst av uformelle og formelle kvinnegrupper i utviklingsland. Selv om gruppene varierer utfra geografi, økonomi og samfunnsforhold for øvrig, har de til felles at gruppene opprettes av kvinner som på en eller annen måte kjenner eller står hverandre nær. Gruppene er

uformelle, men har som hovedhensikt å spare penger og være en institusjon for sosial og økonomisk sikkerhet for kvinnene og deres familie.

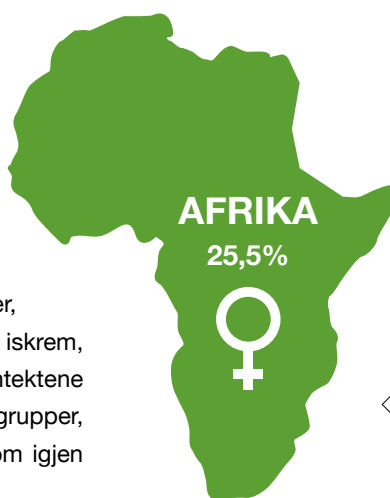
Som vi har sett, ligger det et stort og uforløst potensiale i å bringe kvinners landbruksinnsats inn i den formelle økonomien. Studier har vist at kvinnelige småbrukere ofte innehar en betydelig entreprenøriell kraft i rurale landbrukssamfunn.⁹⁵ Selv om kvinner oftest kommer sist i køen når innsatsmidlene skal fordeles, viser det seg at de ofte er kreative og innovasjonsorienterte i bruk av de få ressursene og innsatsfaktorene

95 ILPI (2015)

96 ILPI ibid.

som er tilgjengelige for dem. I Tanzania, for eksempel, viste det seg at innsatsfaktorer rettet mot menn ble brukt innovativt til inntektsgivende arbeid for kvinner. Frysere og kjøleskap, som ble benyttet av mennene til oppbevaring av matprodukter, ble av kvinnene benyttet til å lage isbiter, juice og iskrem, som de igjen solgte til andre kvinner i landsbyen. Inntektene fra disse aktivitetene ble benyttet til kvinnes sparegrupper, samt til innkjøp av redskaper og innsatsfaktorer som igjen forbedret deres matavlinger.⁹⁶

Andelen kvinnedrevne hushold på landsbygda i Afrika: En betydelig del av husholdene er ledet av kvinner. Allikevel har disse husholdene veldig begrenset tilgang på innsatsfaktorer og tjenester.

(kilde FAO <http://www.fao.org/gender/infographic/en/>)

DEL 3

**HVORDAN KAN
NORGE BIDRA?**

FNs BÆREKRAFTSMÅL

2 UTRYDDE
SULT

Utrydde sult, oppnå
matsikkerhet og bedre
ernæring, og fremme
bærekraftig landbruk

5 LIKESTILLING
MELLOM KJØNNENE

Oppnå full likestilling
mellom kjønnene, og
myndiggjøre jenter
og kvinner

I 2015 vedtok verden 17 bærekraftsmål. Som det kommer frem i denne rapporten er det et behov for å se målet om å utrydde sult og målet om likestilling mellom kjønnene i sammenheng.

HVORDAN KAN NORGE BIDRA?

I dette notatet har vi vist at kvinner spiller en avgjørende rolle for matproduksjonen i utviklingsland.

Kvinner i landbruket i utviklingsland diskrimineres systematisk og har gjennomgående dårligere tilgang enn menn til de ressursene som er nødvendig for en effektiv matproduksjon.

Kvinner har som regel en større arbeidsbyrde enn menn. I tillegg er det ofte de som ofrer seg først og hopper over måltider når det er matmangel. Dette er hverdagen til millioner av kvinner. Å styrke rettighetene til kvinner i landbruket må ses som en viktig del av satsingen innenfor likestilling.

Diskriminering på bakgrunn av kjønn rammer også samfunnet for øvrig. Dersom kvinner i utviklingsland fikk de samme mulighetene som menn har i landbruksproduksjonen, ville de kunne øke avlingene med mellom 2,5 og 4 %. Det ville vært nok til å redusere antallet som sulter i verden med 100-150 millioner (FAO).

Her er våre ni anbefalinger for hvordan bistanden i større grad kan styrke kvinners rettigheter og fremme likestilling i landbruket:

1. KVINNEPERSPEKTIVER I ALLE PROSJEKTER

Kjønnsnøytrale bistandsprosjekter kan replisere eller forsterke den diskrimineringen og forskjellsbehandlingen som finnes mellom kjønnene i et samfunn. I utformingen av prosjekter må man være bevisst hvilken rolle kvinnene har i samfunnet, hvordan kjønnsrollene fungerer og hvordan både arbeids- og maktfordelingen mellom kjønnene er. Tidspunkt og plassering av møter og opplæring må tilpasses kvinners ansvarsoppgaver, og opplæringsmetodene må tilrettelegges i henhold til språk, lese- og skriveferdigheter. Kvinner må også aktivt bli invitert til å delta.

2. INKLUDER MENN I LIKESTILLINGSARBEIDET

Det er en utbredt misoppfatning i mange utviklingsland om at menn vil tape det kvinner vinner når likestillingen øker. Ved å inkludere menn i arbeid som er ment å styrke kvinners rettigheter, vil man skape større forståelse om at tiltakene vil komme hele familien til gode. Det er viktig å arbeide for at menn får økt kunnskap og bevissthet om viktigheten av likestilling. Slik sikres en lokal forankring og støtte som øker sannsynligheten for at tiltakene gir varige endringer.

3. ORGANISERING AV KVINNER

Fattige bønder mangler ofte både politisk og økonomisk makt i samfunnet, men gjennom organisering står de sterkere. Deltakelse i kooperativ øker bønders mulighet til å videreforedle egne varer, selge varene til en god pris, få tilgang på kredittordninger samt å få politisk gjennomslagskraft. Kvinner er underrepresentert i styrende organer i bønders organisasjoner, og det er viktig å øke deres deltakelse og innflytelse i disse organene. Om kvinner deltar mer, vil organisasjonene sannsynligvis i større grad tjene kvinnenes behov.

Det er viktig å støtte låne- og sparegrupper, kooperativer og organisasjoner kun for kvinner. Her kan det skapes arenaer for å diskutere hva slags utfordringer de møter og å gjøre noe med det. Inntekter fra slike tiltak er dessuten ofte de eneste pengene kvinnene har full råderett over.

4. STYRK KVINNERS EIENDOMSRETTIGHETER

Kvinnens muligheter er begrenset av at de ofte ikke eier jorda de dyrker på. Hvordan kvinners eiendomsrettigheter reguleres varierer. Ofte skjer dette gjennom en kombinasjon av nasjonal lovgivning, lokale bestemmelser og skikker og sedvane. Uavhengig av hvilket nivå som er avgjørende burde eiendomsrettighetene formaliseres og gjøres gjeldende på lik linje for begge kjønn. I tillegg må rettighetene oppfylles. Styrking av eiendomsrettighetene vil også øke kvinners tilgang på kreditt.

5. KVINNER TRENGER TILGANG PÅ KREDITT

Vanlige banktjenester er ofte ikke tilgjengelige for kvinner, noe som blant annet henger sammen med manglende eiendomsrett til jord og dertil manglende sikkerhet, og det kan derfor være vanskelig å ta opp lån. Støtte til spare- og lånegrupper, kooperativ eller andre ordninger hvor kvinner kan låne penger er derfor noe det er stort behov for. Økt tilgang på kreditt vil bedre kvinners muligheter til å starte egne bedrifter og skaffe seg egne inntektskilder.

6. SATS PÅ KVINNELIGE VEILEDERE

Kunnskap er avgjørende for å få mer ut av landbruket. Mesteparten av den opplæringen og de veiledningstjenestene som finnes i utviklingsland i dag ledes av menn. Veiledningstjenester og annen teknologi- og kunnskapsoverføring må tilrettelegges slik at kvinner også får utbytte av disse. Dette innebærer tiltak for å rekruttere flere kvinnelige veiledere.

Teknologi- og kunnskapsoverføring om klimatilpasning i landbruket, seleksjon og videreutvikling av såfrø som er mer resistente mot tørke og plantesykdommer, vannings-systemer og andre metoder som styrker produksjonen må fokusere spesielt på å nå ut til kvinner.

7. LOKALT SPRÅK ER VIKTIG

Kvinner har som regel mindre utdanning enn menn, og snakker sjeldnere flere språk. Derfor er de, i større grad enn menn, avhengige av at informasjon og opplæringstiltak er tilgjengelige på lokale språk. Informasjonen må også utarbeides slik at den er forståelig for de som har svake eller ingen leseferdigheter.

8. REDUSER KVINNERS ARBEIDSBYRDE

Kvinner har ofte helt spesifikke ansvarsområder. For å redusere deres arbeidsbyrde burde man satse på å forenkle de arbeidsoppgavene kvinnene har ansvar for. Dette kan for eksempel være å anlegge en brønn og å bygge mer effektive ovner som bruker mindre ved. Slik vil kvinnene ikke trenge å bruke så mye tid på å bære vann og sanke ved. Tiden kvinnen sparer vil hun kunne bruke på å forbedre sine egne og familiens kår.

9. INVESTER I KVINNER

Skal man virkelig bedre kvinnes rettigheter og levekår må man satse tid, penger og ressurser på å få det til. Til gjengjeld vil en slik satsing kunne gi god avkastning - både i bedre kår for kvinnene direkte og i bedret økonomi for familier, lokalsamfunn og stater.

KILDER

- ActionAid International and the UK Department for International Development (DFID)** (2011) What Works for Women Proven approaches for empowering women smallholders and achieving food security (roundtable)
- AfDB** (2010) Agriculture sector strategy 2010-2014. African Development Bank, Lackwell Publishing Ltd, Oxford
- African Biodiversity Network and The Gaia Foundation** (2015) Celebrating African Rural Women: Custodians of Seed, Food & Traditional Knowledge for Climate Change Resilience, African Women's Development Fund
- Asian Development Bank** (2013) Gender Equality and Food Security – Women's Empowerment as a Tool against Hunger
- Benbih, K. and Katz, J.** (2014) Land Tenure Rights for Women Under Customary Law, Habitat for Humanity International
- Beverly D., McIntyre H. R., Herren, J., Wakhungu R. og Watson (Eds). Global Report** (2009) International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development
- BRIDGE** (2014) Gender and Food Security. towards gender-just food and nutrition security. Overview report
- Budlender, D., Mgweba, S., Motsepe, K. and Williams, L.** (2011) Community Agency for Social Enquiry, Johannesburg, South Africa
- CARE and Food Tank** (2015) Cultivating equality: delivering just and sustainable food systems in a changing climate
- CCAFS** (2012) "Achieving food security in the face of climate change. Final report from the Commission on Sustainable Agriculture and Climate Change. Published by the CGIAR Research Program on Climate Change, Agriculture and Food Security (CCAFS), Sekretariatet ved Universitetet i København
- Climate Change** 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA
- Coles and Mitchell** (2011) "Gender and agricultural value chains: a review of current knowledge and practice and their policy implications". ESA Working Paper No. 11-05. Rome: Food and Agricultural Organization
- Committee on Food Security. Policy Roundtable** (2011) Gender, Food Security and Nutrition. CFS2011/5. <http://www.fao.org/docrep/meeting/023/mc065E.pdf>
- Dayanandan, R.** (2010) Gender mainstreaming through extension: Problems and prospects. J. Altern. Perspect. Soc. Sci. 3(3):508-550
- DFID and SDC** (2008) A Synthesis of the Making Markets Work for the Poor (MfP) Approach (pdf), Bern, Switzerland: Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC) URL: http://www.value-chains.org/dyn/bds7docs/681/Synthesis_2008.pdf
- Dolan** (2001) Gender asymmetries in intra-household resources allocation in sub-Saharan Africa: Policy Implications for Land

- Doss** (2012) Intra household bargaining and resource allocation in developing countries. World Development Report 2012. Background Paper. Washington DC: World Bank
- Dybdal, S. E.** (2015) Bærekraftig matproduksjon i et endret klima, Rapport utgitt av Utviklingsfondet
- Farnworth, C., Sundell, M. F., Nzioki, A., Shivutse, V. and Davis, M.** (2013) Transforming Gender Relations in Agriculture in Sub-Saharan Africa, Swedish International Agricultural Network Initiative (SIANI)
- FAO** (2015) The State of Food Insecurity in the World, Rome; FAO
- FAO** (2011) Climate Change and Food Systems Resilience in Sub-Saharan Africa. Rome; FAO
- FAO** (2010a) The State of Food and Agriculture 2010-11, Rome; FAO <http://www.fao.org/docrep/013/i2050e/i2082e00.pdf>
- FAO** (2010b) Gender dimensions of agricultural and rural employment: Differentiated pathways out of poverty, Rome; FAO
- FAO SOFA** (2010-11) Women in agriculture, closing the gender gap for development, Rome; FAO
- Forsythe, L., Posthumus, H. and Martin, A.** (2016) "A crop of one's own? Women's experiences of cassava commercialization in Nigeria and Malawi", Journal of Gender, Agriculture and Food Security Vol.1, Issue 2, pp 110-128
- Haddad, L., Peña, C., Nishida, C. Quisumbing, A. and Slack, A.** (1996) Food Security and Nutrition Implications of Intrahousehold biases: a Review of Literature, FCND Discussion Paper No. 19, Washington, DC: IFPRI, www.ifpri.org/sites/default/files/publications/pubs_divs_fcnd_dp_papers_dp19.pdf
- Handschuch, C. & Wollni, M.** (2015) Traditional Food Crop Marketing in Sub-Saharan Africa: Does Gender Matte? The Journal of Development Studies, 52(3) pp. 343-359
- Holmes, Jones og Marsden** (2010) Gendered risks, poverty and vulnerability in India. Case study of the Indian Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (Madhya Pradesh), ODI
- IFAD** (2013) Smallholders, food security, and the environment. International Fund for Agricultural Development
- IFAD** (2015) Viewpoint: Smallholders can feed the world, International Fund for Agricultural Development. <http://www.ifad.org/pub/viewpoint/smallholder.pdf> accessed
- International Food Policy Research Institute** (2015) Climate Change: Impact on Agriculture and Cost of Adaptation. <http://www.ifpri.org/news-release/new-report-climatechange-projects-25-million-more-malnourished-children-2050>
- ILO** (2009) Global Employment Trends for Women 2009. Geneva: ILO
- ILPI** (2015), Impact assessment of Norwegian support to the energy and road sectors in Pemba, Zanzibar commissioned by NORAD
- Kameri-Mbote, P.** (2015) Gender issues in land tenure under customary law. Consultative Group on International Agricultural research (CGIAR), Washington

- Kydd, J.** (2002) Agricultural and rural livelihoods; is globalization opening or blocking paths out of rural poverty? AgREN Network Paper no. 1221, London: Overseas Development Institute
- Mabundza, R, Dlamini, C. S og Nkambule, B** (2014) Gender mainstreaming in smallholder agricultural development A global and African overview with emerging issues from Swaziland. African Journal of Agricultural Research, Vol.9(42), pp. 3164-3170
- Meld. St. 35** (2014-2015), Melding til Stortinget (sammen om jobben. Næringsutvikling innenfor utviklingssamarbeidet). Det kongelige Utenriksdepartementet
- Mthuli N., Leyeka L. and Vecatachellum, D.** (2011) Gender in employment. Case study of Mali. African Development Bank; www.afdg.org.
- Nellemann, C. and Corcoran, E.** (2010) Dead Planet, Living Planet. Biodiversity and ecosystem restoration for sustainable development. A rapid response assessment, UNEP and GRID Arendal
- Nike Foundation** (2009) The Girl Effect: Not Just about Girls: Engaging Men and Boys is Key to Girls' Ability to Achieve their Full Potential
- Nilsson M, R. V. and Garcia, J.** (2009): Gender and land release: The responsibility of mine-action community. J.ERW min. Action1313(1):2 Humanity & Social Sciences Journal 4 (1): 19-30
- Norad** (2011) Report from a fact finding mission: Women, Gender and Conservation Agriculture in Zambia, Norad-rapport
- Ogunlela, Y. I. and Aisha A. Mukhtar, A. A.** (2009) Gender Issues in Agriculture and Rural Development in Nigeria: The Role of Women. Humanity & Social Sciences Journal 4 (1): 19-30, 2009 ISSN 1818-4960
- Patel, R.** (2012) 'Food Sovereignty, Gender and the Right to Food', PLoS Medicine Vol. 9, No. 6: e1001223, http://rajpatel.org/wp-content/uploads/2009/11/journal.pmed_.1001223.pdf
- Ramachandran, N.** (2006) Women and Food Security in South Asia: Current Issues and Emerging Concerns, UN-WIDER Research Paper No. 2006/131, New York: UN WIDER
- Ringler, Cl., Quisumbing, A. R., Bryan, E. Meinzen-Dick, og R. S.** (2014) Enhancing women's assets to manage risk under climate change: Potential for group-based approaches. Washington, D.C.
- Myers, S.S, Zanobetti, A., Kloog, I., Huybers, D., Leahey, A., Bloom, A. J., Carlisle, E., Dietterich, Fitzgerald, G.L.H., Hasegawa, T., Holbrook, N. M. Nelson, R. L., Ottman, M. J., Raboy, V., Sakai, H., Sartor, K. A., Schwartz, J., Seneweera, S., Tausz & Yasuhiro** (2014) "Increasing CO2 Threatens Human Nutrition." Nature 510, 139-142
- NEPAD** (2004) NEPAD targets cassava as Africa's top fighter against poverty. NEPAD Dialogue: Focus on Africa. URL: <http://www.fao.org/docrep/009/a0154e/A0154E02.htm#ch-1GERIA AND GHANA>
- Schutter, O. D.** (2012) Report submitted by the Special Rapporteur on the right to food. Women's rights and the right to food, UN

- Shaohua, C. and Ravallion, R.** (2008) The developing world is poorer than we thought, but no less successful in the fight against poverty, World Bank
- Sheahan, M. and Barrett, C. B.** (2014) "Understanding the Agricultural Input Landscape in Sub-Saharan Africa: Recent Plot, Household, and Community- Level Evidence." Policy Research Working Paper 7014, World Bank, Washington, DC.
- Shepherd, A. W.** (2007) «Approaches to linking producers to markets. A review of experiences to date» Agricultural Management, Marketing and Finance Occasional Paper 3. Rome: Food and Agriculture Organization
- Smith L.C., Ramakrishnan, U. Ndiaye, A., Haddad, L. And Martorell, R.** (2003) The Importance of Women's Status for Child Nutrition in Developing Countries, Research Report 131, International Food Policy Research Institute, Washington DC.
- Synnevåg, G** (PPT) "Access to Agricultural Development. Women's Empowerment & Development, NORAGRIC; UBM
- UN World Food Summit** (1996) Rome Declaration on World Food Security, <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>
- UNDP** (2012) Gender and Climate Change, Capacity development series, Gender, agriculture, and food security, United Nations Development Programme
- UNDP** (2011) Human Development Report. Sustainability and Equity: A Better Future for All
- UN Women, UNEP PEI Africa and the World Bank** (2015) The cost of the gender gap in agricultural Productivity in Malawi, Tanzania and Uganda
- UN Women Fact Sheet: Climate Change.** http://www.un.org/womenwatch/feature/climate_change/downloads/Women_and_Climate_Change_Factsheet.pdf
- Vagstad, N. og Haug, R.** (2015) Bærekraftig produksjon av nok mat» Hvor mange bønder trenger vi? Et diskusjonsnotat om landbruk, fattigdom og utviklingspolitikk, Utgitt av Utviklingsfondet
- Verschoor, A. et al.** (2006) Women's Economic Empowerment: Gender and Growth – Report to DFID
- Volrey, B, Cotula, L. og Chan, M-K.** (2012) Tipping the Balance: Policies to shape agricultural investments and markets in favour of small-scale farmers, Oxfam International
- Warren, R. et al.** (2006) Understanding the regional impacts of climate change. Research Report Prepared for the Stern Review on the Economics of Climate Change. Tyndall Centre for Climate Change Research. <http://www.tyndall.ac.uk/sites/default/files/wp90.pdf>
- Wiggins** (2012) Small Farm Commercialization in Africa: a guide to issues and policies. Policy Brief 50. Future Agricultures Consortium.
- WHO** (2011) Partnership for Maternal, Newborn and Child Health. Child Mortality: Millennium Development Goal 4 Fact Sheet
- World Bank, FAO, and IFAD** (2009) Gender in Agriculture Sourcebook, Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/World Bank

Utviklingsfondet er en miljø- og utviklingsorganisasjon som støtter fattige bønder i deres kamp for en bedre hverdag. Våre prosjekter fokuserer på matsikkerhet, klimatilpasning og lokal organisering.

Du kan støtte arbeidet vårt ved å sende sms "utvikling" til 2468 og gi 50 kr.

Utviklingsfondet

@DevelopmentFund

@Utviklingsfondet